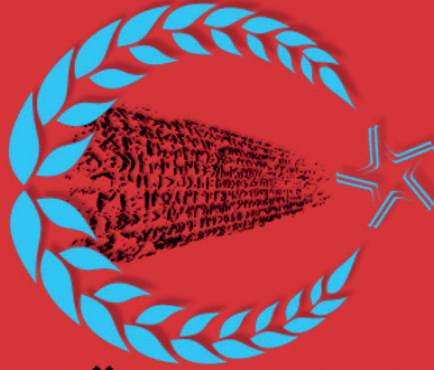

ISSN: 2687-296X

SAYI:5

Mart 2020

TÜRK EKİNİ

Dil ve Kültür Dergisi

TÜRKOLJİ'DE GÜNCEL SORUN VE EĞİLİMLER II

TÜRK EKİNİ

Kül Tigin'in cesaretinden ilham alan Bilge Kağan'ın Vezir Bilge Tonyukuk'a olan güveniyle birbirimize bağlıyız. Yusuf Has Hacib'in liyakatine sadığız. Kaşgarlı'nın azmine aşığız. Yesevi'nin toprağında toz olanlardanız. Aşık Paşa'nın dilinde Türkçeyiz, Nevai'nin inancında üstünüz. Yunus'un edebinden nasiplenendeniz. Gaspıralı'nın elinde Kırım, Togan'ın kaleminde Başkurt'uz. Gökalp'la birlikte büyük ve müebbet olana özlemdeyiz. Atatürk'ün uygarlık türküsünde medeniyetin beşideinden haykıranız... Onun "Türk dili, dillerin en zenginlerindedir" sözünün bilinciyle "yeter ki bu dil, şuurla işlensin." vasiyetine sahip çıkanlardanız.

İmtiyaz Sahibi ve Genel Yayın Yönetmeni

Hakan Güler

hakanguler996@gmail.com

Yazı İşleri Müdürü ve Editör

Tunahan Özdağ

tunaozdag4220@gmail.com

Yayın Kurulu

Meryem Özer

Ahmet Karagöz

Sencan Yemiş

Merve Şimşek

Enis Bora Gökçe

İletişim

turkekinidergisi@gmail.com

Danışma Kurulu

Prof. Dr. Nurettin ÖZTÜRK *Pamukkale Üniversitesi*

Prof. Dr. Süleyman SOLMAZ *Pamukkale Üniversitesi*

Prof. Dr. Necip Fazıl DURU *Ordu Üniversitesi*

Doç. Dr. Mehmet Surur ÇELEPİ *Pamukkale Üniversitesi*

Doç. Dr. Fatih USLU *Akdeniz Üniversitesi*

Dr. Öğr. Üyesi Ali DONBAY *Pamukkale Üniversitesi*

Dr. Öğr. Üyesi Yavuz UYSAL *Alaaddin Keykubat Üniversitesi*

Dr. Öğr. Üyesi Abdulkadir ÖZTÜRK *Ordu Üniversitesi*

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin YILDIZ *Ordu Üniversitesi*

Dr. Öğr. Üyesi Seçkin EVCİM *Ordu Üniversitesi*

Dr. Öğr. Üyesi Erdal AYDOĞMUŞ *Ahmet Yesevi Üniversitesi*

Arş. Gör. Dr. Fatih Numan KÜÇÜKBALLI *Selçuk Üniversitesi*

Dr. Erkan ASLAN -

Arş. Gör. Mustafa AĞCA *Pamukkale Üniversitesi*

Arş. Gör. Orhan BALDANE *Pamukkale Üniversitesi*

İçindekiler

Söz Başı	2
Prof. Dr. Nurettin ÖZTÜRK Türkolojinin Güncel Sorunları ve Eğilimleri II.....	3
Prof. Dr. Salim KÜÇÜK Satır Altı Kur'an Tercümelere Üzerine.....	13
Doç. Dr. Fatih USLU Kentleşmenin Millî Türk Kültür Hayatına Etkileri.....	21
Dr. Öğr. Üyesi Abdulkadir ÖZTÜRK Türkiye Türkçesi Nereye Gidiyor?.....	27
Arş. Gör. Orhan BALDANE Türkoloji ve Müzikoloji İlişkisi Üzerine.....	33
Araştırmacı Yazar Metin SAVAŞ Sanat Büsbütün Taklit Midir?.....	39

SÖZ BAŞI

Değerli okurlar,

Türk Ekini Dil ve Kùltür Dergisi 5. sayısında Türklük Bilimi'nin güncel araştırma alanlarına ve bazı güncel sorunlarına temas ediyor. Haziran 2019/2 sayımızda Türkoloji'de güncel sorunlar ve eğilimler konusuna değinmeye çalışmıştık. 2. sayımızda eksik kalan bazı konuları bu sayımızda ele almaya gayret ettik. Türklük Biliminin güncel sorun ve eğilimleriyle ilgili sayılarımız bundan sonra da devam edecek olup her sayıda daha başka noktalara temas edilmeye çalışılacaktır. 5. sayımızda yazıları yer alan sayın Prof. Dr. Nurettin Öztürk'e, sayın Prof. Dr. Salim Küçük'e, sayın Doç. Dr. Fatih Uslu'ya, sayın Dr. Öğr. Üyesi Abdulkadir Öztürk'e, sayın Arş. Gör. Orhan Baldane'ye ve sayın araştırmacı yazar Metin Savaş'a şükranlarımı sunuyor, 5.sayımızın Türklük Bilimi camiasına faydalı olmasını diliyorum.

Hakan GÜLER

TÜRKOLOJİ'NİN GÜNCEL SORUNLARI VE EĞİLİMLERİ-II

"Doğuş sorunundan edebiyat tarihinde türlerin doğuşuna..."

Nurettin ÖZTÜRK*

ÖZET: *Bir bilim alanının model, yöntem, terim ve kavramları başka bir bilim alanında kullanılabilir. Bu aktarımın yönü çoğunlukla doğa bilimlerinden toplum bilimlerine doğrudur. Türkoloji'de yaygın biçimde kullanılan doğuş terimi öncelikle biyolojik bağlamda kullanılmaktadır. Ayrıca terimin astronomik, teolojik ve mitolojik bağlamlarda da kullanıldığı belirlenebilmektedir. Kavram çözümlemesi ve belge incelemesi desenli olan bu çalışmada doğuş teriminin Türk yazın tarihinde şiir, tiyatro, roman ve öykü türlerinin başlangıcı anlamında kullanılışları incelenmiştir. Sonuçta terimin bağlam ve tanımının yapılmadan kullanıldığı görülmüş ve buna bağlı öneriler sunulmuştur.*

Anahtar Sözcükler: *Türkoloji, yazın, şiir, tiyatro, roman, öykü, tür, doğuş*

ABSTRACT: *The models, methods, terms and concepts of a science field can be used in another science field. The direction of this transfer is mostly from natural sciences to social sciences. The term birth, which is widely used in Turcology, is used primarily in the biological context. It can also be determined that the term is used in astronomical, theological and mythological contexts. In this study, which has a concept analysis and document analysis pattern, the use of the term birth in terms of the beginning of poetry, theater, novel and story genres in the history of Turkish literature has been examined. As a result, it was seen that the term was used without making context and definition and suggestions related to it were presented.*

Keywords: *Turcology, literature, poem, theatre, novel, story, genre, birth*

Önceki yazıda doğuş kavramı etrafında kümelenmiş terimlerle adı kurgulanmış çalışmalar ve içerikleri değerlendirilmeye çalışılmıştı. Yazının ana düşüncesi daha ilk cümlede belirtilmişti: *"İnsanlar kökenleri bilmek*

* Prof. Dr., Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi/Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, nozturk@pau.edu.tr

isterler". Bu, "libido sciendi" nin, bilme tutkusunun gereğidir. İşte bu tutku nedeniyle köken, doğuş, başlangıç, çıkış, menşe, zuhur, fecr, zuhur, tekvin, ağaz, origine, emergence, naissance, rise, birth, rebirt, genesis gibi sözcüklerle toplumsal olguların oluşum ve gelişimi anlatılmaya çalışılmıştır.

Bir bilim dalının bağımsız duruma gelebilmesi için üç bileşene sahip olması gerekir:

1. Bağımsız, sınırları belirlenmiş bir **konu** olmalıdır. Başka bir deyişle kendine özgü bir çalışma **alanına** sahip olmalıdır.
2. Konusuna, alanına yaklaşırken kullanacağı model, strateji, yöntem ve teknikler gibi genelden özele inen **yöntembilimsel gereçleri** olmalıdır.
3. Alanındaki olgu ve olayları dile getirirken kullanacağı yasa, kuram, sayıltı gibi durumları adlandırdığı **terminolojisi** olmalıdır.

Rönesans'tan beri gelişen süreçte edebiyatın, şiirin, resim, heykel ve mimarinin, teknolojinin yaşamı yenileme ve kolaylaştırmadaki katkısı açık olmakla birlikte asıl yaşamı kolaylaştıran ve insanlığın yaşam niteliğini yükselten katkı bilimlerden gelmiştir. Bilimler arasında ilk sırayı da astronomi almıştır. Kopernik 1543 yılında gök kürelerinin dönüşü üzerine kaleme aldığı küçük kitabı yazıp yayımladığı gün birden bire insanlık bir aydınlanma yaşamamıştır. Bilginin topluma yayılması ve benimsenmesi, önündeki engellerin kaldırılması zaman almıştır. Yine de yeni bilimsel anlayışın temelinde gökbilimdeki yeniliklerin öncülüğü açıktır. Kopernik devrimini fizikte 17. Yüzyılda Newton devrimi izlemiştir. 18. yüzyılda Lavoisier elementler kuramını baştan aşağı değiştirerek dört unsur kuramını yanıqlamış ve havanın yalnızca "hava" olmadığını göstererek kimyada bir devrim gerçekleştirmiştir. Lavoisier'nin varlıkları birim birim takson olarak dizileyip dizgeleştirmesiyle oluşturduğu taksonomi sonradan bilimsel çalışmalarda vazgeçilmez modellerden biri olmuştur. 19. Yüzyılda Darwin 5 yıl boyunca Beagle adlı gemiyle Galapagos Adaları başta olmak üzere Güney Amerika, ve Avusturalya çevresinde gerçekleştirdiği deney ve gözlemleri sonucunda kara, hava ve deniz canlılarının kas, iskelet, kemik yapılarına dayalı evrim ağaçları oluşturup taksonomiler yapmış ve evrim kuramını ortaya atarak biyolojide devrime yol açmıştır. Buradan organik âlemin evrim sürecindeki ilişkisini üst soy-alt soy biçiminde evrim ağacı modelleriyle ortaya çıkarmayı amaçlayan filogenetik adlı bir bilgi dalı ortaya çıkmıştır. (Sarıçam, Müştak 2015). Dirimbilimdeki evrim kuramı öbür bilim dallarına da model olmuştur. Bugün evrim kuramını kullanmadan bilimsel çalışma yapılması imkansızdır. Hazin ve trajik olan durum, evrim modelini maymunculuk savına **indirgeyip** reddedenlerin bile gerçekte evrim modelini farkında olmadan kullanıyor olmalarıdır. Darwin'i Darwin yapan en önemli uyarıcılardan birinin bu arada multi-disipliner çalışma olduğu, bu bağlamda Darwin'in yerbilimi: jeoloji ile dirimbilim: biyoloji arasındaki ilişkiler üzerinde bilimsel çalışma yaptığı belirtilmelidir.

Toplum bilimleri ile doğa bilimleri arasında niteliksel ayrılıklar olduğu bilinen bir gerçektir. Doğa bilimlerinde olgular ve onların ilişki-

lerinden çıkarılan yasalar doğayı açıklarken toplum bilimlerinde kültürün göreceliği içinde yasalarla açıklamanın yerini olayları anlama çabası almaktadır. Toplum bilimleri olaylar arasındaki ilişkileri anlamaya çalışıp bunlardan olgulara uzanırken doğa bilimlerinin kazanımlarından yararlanmaktadır.

Auguste Comte, “sosyoloji” terimini icat etmeden önce yedi yıl sekreterliğini yaptığı hocası Saint Simon bu bilim dalına “sosyal fizik” adını vermişti. Buna göre fizikte nasıl nedensellik ve buna dayalı öngörü varsa toplum biliminde de nedensellik vardı ve toplum sorunları önceden kestirilip önlenebilirdi.

Gerek doğa, gerekse toplum bilimlerinde sağlanan gelişme ve ilerlemeler edebiyat araştırmacılığında da etkili olmuştur. Örneğin Taine’in Comte sosyolojisi etkisinde geliştirdiği “*race, milieu, temps*” üçlemesi Servet-i Fünun eleştirmenlerinden Ahmet Şuayip ve Hüseyin Cahit Yalçın tarafından benimsenip uygulanmıştır. Yazın türlerinin gelişimini biyolojik modele göre açıklamaya çalışan Brunetiere’nin görüşü Türk edebiyatı tarihçiliğinde Tanpınar tarafından “nevilerin gelişimi” başlığı altında izlenmiştir. Tanpınar, Burckhardt’ın kitabının da etkisi altında bu türlerin gelişimini anlattığı bölümde “*ferdin doğuşu*” ndan ve “*yeni doğan fert*” ten de söz eder (Tanpınar 1979: 271)

20. yüzyıl sonlarında Moretti de yazın incelemelerinde tarihsel verilere dayalı grafikler, coğrafya verilerine dayalı haritalar ve yazın türlerinin, özellikle romanın bütün alt türleriyle Avrupa’da gelişimine ilişkin ağaç modelleri oluştururken bir yandan alanlar arası bir kuramsal çalışma gerçekleştirmiş oluyor; bir yandan da ağaç modeli ile evrimci biyolojinin evrim ağacı modelini ve bu modelin terimlerini yazın incelemesine uygulamış oluyordu. Dirimbilim ile yazınbilimin dokunuşması Moretti eliyle gerçekleşmiştir. Moretti filogenetiği yazın alanına, özelde de roman türüne uygulamıştır. Dolayısıyla doğa bilimleri toplum bilimlerine örneklik etmeyi sürdürmektedir.

Şimdiye değin söylenenler, bir bilim dalının kazanımlarından başka bilim dallarında yararlanma çerçevesindeki değerlendirmeler idi. Şimdi konuya ters yönden bakma denemesine geçilebilir.

Akademik bir toplantıda analitik kimya profesörü, öğrencilerin kayıt ve mezuniyet bilgilerini grafiklerle anlatırken öğrencilerden input: girdi, output: çıktı, maliyet, toplam kalite ve ürün takibi gibi terimlerle söz ediyordu. Katılımcılardan biri konuşmacıya konuyu iktisat terimleri yerine örneğin eğitimbilim terimleriyle veya kendi alanı olan kimya üzerinden kimya terimleriyle anlatmasının mümkün olup olmadığını sordu. Konuşmacı bu terimlerin artık evrensel olarak kullanıldığını, bilgi teknolojileri çağında bu terimleri kullanmanın kaçınılmaz olduğunu söyledi. Soru soran, bu yanıt karşılık insanî olguların metalaştırıldığı ve ekonomik terimlerle dile getirildiği çağa kapitalist çağ denilebileceğini, eğitimcilerin insanlık adına bu yabancılaşma: alienation’a karşı en azından söylemleriyle diren

meleri gerektiğini belirtti. Başka bir katılımcı, sorusundan dilci olduğu anlaşılıyordu, eğitim sözcüğünün eski Türkçe “beslemek, yedirip içirmek” anlamına geldiğini, ekonomik materyalizmden kaçarken biyolojik materyalizme düşülmüş olup olmayacağını sordu. Konuşmacı bu soruya eğitim sözcüğünün kök anlamını kimsenin düşünmediğini, ekonomi terimlerini ise herkesin anladığını belirterek yanıt verdi. İlk soru soran, paradigma denen kavramın tam da bu olduğunu, özgür düşünmenin egemen söylemden bağımsız kalabilmek olduğunu söyledi. Toplantıyı yöneten başkan bu tartışmanın çok derinlere gittiğini, felsefi tartışmanın taraflarca kendi aralarında yapılmasının daha uygun olacağını, vaktin daraldığını söyleyerek oturumu kapattı.

Bu kurguda ana düşünce, sunuma konu olan bilim dalının özgül terminolojisinin kullanılıp kullanılmaması olarak alınabilir. Tersı durumda akademının aynası olarak alınırsa amacı aşacak sonuçlara ulaşılabilir.

Önceki yazıda “doğuş” sözcüğünü başlığında kullanan on dört kitaba göndermede bulunulmuştur. Neredeyse yüz yıllık aralıkta ve farklı yerlerde yayımlanan kitaplarda bu sözcüğün kullanılması, yazarların günlük dilde kullanılan o sözcüğü tarihsel olaylar için bir terim olarak kullanmalarının sonucudur. Bu doğuş bazen bebek doğumu, bazen güneşin doğuşu, bazen kendi küllerinden Anka’nın yeniden doğuşu: yeniden dirilişı olarak anlaşılmalıdır. Bebek doğumu dirimbilimsel, güneş doğuşu gökbilimsel, Anka’nın doğuşu söylenbilimsel olgulardır. Bu olguların şı veya bu tarihte belli bir yerde belli kişı veya kişilerin yaşamına uyarlanması, düpedüz terminoloji aktarımıdır. Bu demektir ki herkes günlük dilden alıp terim gibi kullanmamaktadır. Zaten terimleşmiş olan sözcüğü dirimbilimsel, gökbilimsel veya söylenbilimsel bağlamından tarihsel alana aktarmaktadır. Dolayısıyla yazarlar da okurlar da hazır bir terim kümesinin içinden konuşup anlamaktadırlar.

Yeni Türk yazınında türlerin gelişimi incelenirken üç ana türe eğilmek gerekir: Şiir, roman ve tiyatro.

Türk şiirinin doğuşunu Köprülü değişik çalışmalarında sihir, büyü, dua gibi dinsel pratiklerden bağımsızlaşma sürecine bağlamıştır. Dayanağı Durkheim’in “Din Yaşamının İlksel Biçimleri” adlı çalışması olan bu görüş toplumbilimsel ve pozitivist bir yaklaşım olmakla birlikte uzak atası apaçık evrimci biyolojidir: Türlerin kökeni ve gelişmesi; yoksa bir tanrısal vergi: révélation değil... Şiir sözdür ve şair de insandır. Şiirin kökeni dilde, dilin gelişim tarihi içinde aranmalıdır.

Türk şiirinin ilk örnekleri doğal olarak ilk Türkçe metinlerde aranmalıdır. Orhun Yazıtları’ndaki uyaklı sözler, yinelemeler, özdeyişler, uyumlu ve ezgili söyleyişler 8. yüzyıl Türkçesinin bir şiir dili olduğunu tanıtlamaktadır. Çin yıllıklarında Hun çağından kalma birkaç Türkçe şiirin de kayıtlı olduğu Türk edebiyatı tarihlerinde bildirilmektedir. Bu aşamada Lars Johanson’un doğuş kavramı etrafında Anadolu’da Türkçe şiirin ortaya çıkışına ilişkin görüşleri değerlendirmeye değer görülmektedir.

Johanson'un yıkmaya çalıştığı anonim sav şudur:

“Celaeddin Rumi'nin Türk şiirinde dil-dışı olağanüstü etkisi hesaba katıldığında o 'Türk edebiyatının kuruluşuyla ilgili büyük çalışmalara yönelik aslında hiçbir şey yapmamıştır.' yargısı gerçekten saçmadır.” (Johanson 2013:253).

Johanson, değerlendirmeleri sonucunda bu sava karşı aşağıdaki savı geliştirmiştir:

“Celalettin Rumi Türk şiirinin doğuşuna önderlik etmekle kalmamış, onun karışık beyitleri de daha sonraki dönemin muhteşem gelişmelerinin çok dilli başlangıç noktasını işaret etmiştir.” (Johanson 2013:253).

Değerli Türkbilimcinin bu karşı savı kendisinin de göndermede bulunduğu gibi daha önce H. A. R. Gibb tarafından ortaya atılmıştı: *“Celalettin Rumi (604/1207-672/1273) Gibb'in belirttiği gibi 'Batı Türkçesi şiirinin doğuşuna önderlik etmiş'...”* (Johanson 2013:243).

İki doğubilimcinin söylediklerinde görülen yanlış ve eksikler şöyle dile getirilebilir: Gibb Mevlana'nın batı Türkçesi şiirinin doğuşuna önderlik ettiğini söylemektedir. Kaşgarlı Mahmut da, Ali Şir Nevâî de bir doğu bir de batı Türkçesi olmak üzere iki büyük diyelek olduğunu belirtmişlerdi. Sorun bu durumda batı Türkçesinde şiirin öncüsünün kim olduğudur. Köprülü İlk Mutasavvıflar adlı yapıtıyla pek çok egemen söylem ve önyargıyı yıkmıştı. Bunların başında Anadolu Türk tarihini semitik köke bağlayıp Asya geçmişini yok sayan kutsal tarih savı idi. Ona göre Türkiye tarihi Türkistan tarihinin Anadolu'daki devamıdır. Buna bağlı olarak Türkiye Türk kültürü veya uygarlığı da Türkistan'ın devamıdır. Edebiyat tarihi medeniyet tarihinin bir şubesi olduğundan dolayı Yunus Emre de Hâce Ahmet Yesevî'nin izcisidir. Burada izcilik doğrudan bir el alma değil bir geleneğin sürmesi biçimindedir. Eğer bu mistik gelenek ve onun aynası olan Türkçe şiir geleneği görülmezse Anadolu'da Türk dili ve edebiyatının gelişimi anlaşılabilir. Köprülü'nün tarihsel bütünlük ve kültürel bütünlük yöntemleriyle yazdığı ve aynı konuyu işlediği *“Anadolu'da Türk Dili ve Edebiyatının Tekamülüne Umumi Bir Bakış”* adlı makaleler sonradan pek çok kere yeniden basılmış olan *Türk Edebiyatı Tarihi* kitabının sonuna oğlu Prof. Dr. Orhan Fuat Köprülü tarafından eklenmiştir. Köprülü zamanında Sultan Velet dışında Türkçe yazan şairler olarak Hooca Dehhani, Şeyyat Hamza, Ahmet Fakih gibi şairler 13. yüzyıla tarihlenmekteydi. Bunların içinde Sultan Velet dışındakilerin sonraki yüzyılda yaşadıkları anlaşılabilir. Ancak Yunus Emre'de ve öbür dönem şairlerinde görülen yazın dili düzeyi Mevlana'nın karışık dilli dizeleri veya Sultan Velet'in kuru, düz, yalın (karnım açtır karnım açtır karnım aç/Tanrı bana rahmetinden kapı aç...) dili ile açıklanamaz. Öte yandan olga-bolga ibareti adıyla anılan karışık dilli yapıtların varlığı, doğu Türkçesinden batı Türkçesine doğru Anadolu'da bir **dönüşme** olduğunun başka bir kanıtıdır. Özetle Anadolu Oğuzcası Mevlana'nın şiirleri aracılığıyla estettize olmamıştır. Oğuzcan'ın yazın dili olması doğu Türkçesini örnekseyerek gerçekleşmiştir. 11. yüzyıldan kalma Kutadgu Bilig gibi bir anıt varken Johanson'un *“Celalettin Rumi Türk şiiri-*

nin doğuşuna önderlik etmekle kalmamış” demesi ayrıca yanlıştır. Johanson’un bütün bu söz ve görüşler arasında temel yanlışı doğuş kavramını kullanmış olmasıdır. Bilim dünyasında yaygın biçimde örneği görülen bu yanlışı kullanım, doğuş olayını kabullenince bir bebek ve bir anne var saymayı da zorunlu kılmaktadır. Tıpkı “Türkiye’ye pozitivistizmin girişi ve ilk etkileri”, “Türkiye’ye materyalizmin girişi ve ilk etkileri” gibi paralel tezlerin paradigmasında olduğu gibi bir dış odak ve tehdit ögesi var sayıp sonra bunun Türkler arasına nasıl girdiğini açıklamaya çalışmak, soğuk savaş ideolojisinin Türkolojide oluşturduğu yanlışı tutumun bir sonucudur. Bu “giriş” sorununa ileride ayrıca değinilecektir. Ancak Türkçe şiiri 13. yüzyıl sonunda “doğurtmak” ilginç bir “istişrak” tir.

Uslu, İstanbul’da Türk tiyatrosunun doğuşunu incelediği çalışmasında doğuş kavramı ile aynı anlamda “ortaya çıkma” kavramını da kullanmaktadır. Uslu doğrudan Türk tiyatrosunun başlangıcı konusunu ele almamakta olduğu için köken veya doğuş sorunu açısından yalnızca başlıkta kullandığı ve bir daha yinelemediği “doğuş” sözcüğü ile değerlendirmek doğru olmayacaktır. Alanyazınında tiyatronun doğuşu değil de kökeni kavramı üzerinden çalışmalar yapılmaktadır. Töre, Türk tiyatrosunda özellikle gölge oyununun ve bu arada Karagöz’ün “menşei” ile ilgili değişik yaklaşımları bir çalışmasında ayrıntılı biçimde değerlendirmiştir (Töre 2009: 2193-2195). Prof. Dr. Metin And da başlangıcından 1983’ değin Türk tiyatrosunun tarihini ele aldığı kitabında tiyatronun doğuşundan değilse bile “tiyatro topluluklarının doğuşu” ndan ve tiyatro aracılığıyla “yeni bir ruhun doğuşu” ndan söz ederken biyolojik içerikli doğuş kavramını kullanır (And 2014: 128, 156). Türkçe alanyazınında tiyatro açısından doğuş kavramına sık rastlanmamakla birlikte yabancı yazınlarda önemli tiyatro olayları için bu kavramın kullanılabilirdiği gözlemlenmektedir. Bu konuda en ünlü yapı Nietzsche’nin *Tragedyanın Doğuşu* adlı kitabıdır. Filozof bu yapıtında Dionizos ve Apollon kültürü arasındaki çatışma üzerinden genelde sanata ve özelde Grek tragedyasına bakmaktadır (Nietzsche 2016). Prof. Dr. Metin Balay da Arthur Pickard-Cambridge’in *Dithyramb, Tragedy and Comedy*, Allardyce Nicoll’ün *Masks, Mimes and Miracles* ve George Thomson’ın *Aiskhylos ve Atina (Tragedyanın Kökeni)* adlı yapıtlarında ortaya koydukları yaklaşımları tiyatronun doğuşu üzerine bir model önerisi geliştirmek amacıyla karşılaştırmalı olarak ele alır. Balay çalışmasının değişik yerlerinde “tiyatronun doğuşu”, “özel mülkiyetin doğuşu”, “epik şiirin doğuşu”, “demokrasinin doğuşu”, “krallıkların doğuşu” gibi ifadeleri kullanır. Alanyazını tarandığında drama ve komedyanın doğuşu üzerine yazılmış makale veya kitaplara rastlanabilmektedir. Bu gözlem ve tarama verileri, tıpkı şiirin, onun altında epik, lirik, didaktik, satirik ve pastoral şiirin doğuşu kavramları gibi tiyatro ve türleri söz konusu olduğunda da doğuş kavramının kullanılmış olduğunu göstermektedir. Demek ki konu üzerinde çalışanlar yazınsal türlerin oluşum ve gelişimini biyolojik bir olguyu model olarak alıp işlemektedirler.

Son olarak romanın doğuşu kavramı ele alınmaya değer görünmektedir.

Romanın doğuşu ile ilgili adlandırmada İngiliz ve Fransız alan yazını ilginç bir biçimde farklı terimleri yeğlemektedir. İngilizcede romanın doğuşu “*rise of novel*” kalıbı içinde gündoğumunu adres gösterip anlamı güneşin doğuşu imgesi üzerinde kurarken Fransızca “*naitre*” eyleminden türetilen ve bebeğin doğumunu deyimleyen “*naissance*” sözcüğü üzerinden “*naissance du roman*” kalıbı içinde romanın doğuşunu dile getirmektedir. Acaba Türk yazarlar Türk romanının doğuşu ile ilgili kitap yazmışlar mıdır? Yazmışlarsa doğuş sözcüğünü kullanmışlar mıdır? Kullanmışlarsa bu sözcüğe gün doğumu anlamını mı yoksa bebek doğumu anlamını mı yüklemiştirler?

Adında doğuş olmamakla birlikte Özön Türkçede romanın ortaya çıkışını ilk kez inceleyen yazardır. Yapıtında meddah öykülerini, geleneksel seyirlik oyunları, sözlü halk anlatılarını ve mesnevileri romanın yerli öncelleri olarak gösterir. Yabancı öncelleri olarak da roman çevirilerini tanıtır. Yazarın asıl amacı Ahmet Mithat Efendi'nin romanlarındaki anılan etkileri gösterebilmektir. Benzer bir çalışmayı Durali Yılmaz doktora tezi olarak ele almıştır Yılmaz gerek Batı gerekse Türk romanı için doğuş sözcüğünü kullanır (Yılmaz 1987: 1,2). Bu konuda klasik yapıtı ise Doç. Dr. Güzin Dino'nun yazdığı görülmektedir: *Türk Romanının Doğuşu*.

Tanpınar'ın anısına adanan kitaba sunuş (Ön söz adıyla basılmış, ön söz yazarın hakkıdır.) yazan Etiemble adlı bir yazar, Dino'nun ileri sürdüğü düşüncelerin bilinçli biçimde Marksçı olduğunu kaydetmiştir. Etiemble'e göre Dino roman ile burjuva arasındaki ilişkiyi Osmanlı gibi bir üçüncü dünya ülkesi açısından kısmen ortadan kaldırmıştır. Mekanik Marksçı görüş Burjuva sınıfının düzyazıyı geliştirdiğini, düzyazının da romanı ortaya çıkardığını ileri sürer. Sunuş yazarına göre Türk romanı böyle bir sürecin sonucu değil üçüncü dünya ülkelerinin roman türünü **benimsemesi** gibi bir olaydır. Giriş bölümünde Dino 1975'e oranla doğuşu yüz yılı bulan Türk romanını koşullayan etmenleri Mustafa Nihat Özön'ün klasik yapıtındaki modele göre açıklar. Yerli ve alıntı ögelerin bir biresimidir Türk romanı... Benzer yaklaşım Tanpınar'da da bulunur (Tanpınar 1979: 288-289) ve Dino ona da göndermede bulunur. Dino'nun savı Türk Solu'nun sorunlara karşı özgül tepkisinin tipik örneklerinden biridir. Nazım Hikmet, yerli konulara ilgi göstermediği eleştirilerine karşı Şeyh Bedrettin Destanı ve Kuva-yı Milliye Destanı gibi epik başyapıtlar vermişti. Kemal Tahir'de ondan esinle ve tarihselci bir yaklaşımla şimdiki davayı tarihsel verilerle haklı çıkarmak için Osmanlı tarihine eğilmişti. Bu çabanın en başarılı verimi Devlet Ana romanıdır. Sencer Divitçoğlu ise iktisat tarihçisi olarak iktisadî ve toplumsal açıdan Türk tarihinin Avrupa tarihindeki gibi düz doğrusal bir çizgi izlemediğini, özgül yönleri olduğunu, feodalizmin olmadığını, bu nedenle bildik kapitalist gelişmenin yaşanmadığını, sosyalizmin de buna bağlı olarak

özgöl koşullarda gelişebileceğini savlayan ünlü Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumunu adlı yapıtını yazmıştı. Dıvıçioğlu, Osmanlı düzeninin sosyo-lojik yani toplumsal ve mantıksal leit-motivinin Kınalızade ve Naima gibi Osmanlı Türk yazarlarının kitaplarında yer alan “daire-i adliye” olduğunu savunuyordu. Dino üç sayfa boyunca Dıvıçioğlu’nun görüşlerini özetlemiştir ve göndermede de bulunmuştur (Dino 1975: 15-17 ve 89. dipnot). Tahirizm’e göre Osmanlı kerim devleti tekil bir örnektir. Özgöl yönleri vardır. Onun yapısal çözümlemesi de evrensel sol kurama katkı sağlayacaktır. Bu anlayışın yararlı yönü tarihe ilgiyi uyarması ve artırması olmuştur. Ne var ki evrensel sol kurama bir yansıması olmamıştır. Artık Asyagil üretim tarzı modası geçmiş bir kuramdır. Dino, söylemin sıcak olduğu günlerde Türk romanının özgöl yönlerini Türk toplumunun özgöl yönlerinin bir yansıması olarak okumak istemiştir. Kapitalist birikim olmadan, burjuva doğmadan, birey oluşmadan romanın doğmayacağını söyleyen Ortodoks Marksçı yaklaşımı revize ederek biraz yerli birikim, biraz da alıntı ögelerle niceliksel birikimlerin niteliksel değişime dönüştüğu ilkesini İntibah üzerinden Türk romanının doğuşu olayına uygulamıştır. Gerçekte klasik Marksçı öğreti bilindiği gibi ailenin, devletin özel mülkiyetin kökeni konusunu irdelemeye özel bir önem yükler. Esasen başta Zubritski-Mitropolski-Kerov olmak üzere Henry Heller, David Landes, Henri See gibi yazarların yazdığı feodalizmin doğuşu ve kapitalizmin doğuşu başlıklarını taşıyan hatırı sayılır bir alanyazını da bulunmaktadır. Marksçı öğreti başından beri evrimci biyolojiye mesafeli bir saygı besler. Marks, Darwin’in *Türlerin Kökeni* kitabından ve buradaki doğal ayıklanma kuralından etkilenerek Darwin’e *Kapital*’i imzalayarak göndermiştir. Kanıtlanmamış bir söylentiye göre de *Kapital*’in ikinci cildini Darwin’e ithaf etmek istemişse de bu gerçektelememiştir. Engels de maymundan insana geçişte emeğin katkısını anlattığı bölümde Darwin’e göndermede bulunur (Engels 1979: 11, 217). Engels örneğin mülkiyetin doğuşu, uygarlığın doğuşu, uygarlık güneşinin doğuşu, krallığın doğuşu, krallık iktidarının doğuşu gibi kavramları kullanır (Engels 1990).

Yukarıda da değinildiği gibi nasıl bebeğin doğumu, yumurtadan çıkış, Phoenix’in kendi küllerinden yeniden doğuşu, batı yönünde güneşin yükselişi doğuş olarak görölüyorsa aynı biçimde teolojik modellere göre cennetten çıkış ve yeryüzünde türeyiş de bir doğuş veya özgün terimiyle genesis/ tekvin’dir.

Belge, çeşitli çağ ve yerlerde Türklerin veya devletlerinin ortaya çıkışını konu alan romanları “genesis” kavramı altında incelemiştir. (Belge 2009) Başka bir çalışmada da Türk hikâyesinin doğuşu yukarıda verilen birçok örneğe benzer biçimde “doğuş” terimiyle anlatılmaktadır. Bu çalışmada da hikâye türünün doğuşu, burjuva sınıfının doğuşu, bireyin doğuşu, birey kavramının doğuşu, türlerin doğuşu gibi artık yerleşmiş kavramların kullanıldığı görölmektedir (Daşçioğlu-Koç 2009)

Bunca örnek sergileme ve değerlendirmeden sonra doğuş kavramının artık bilimsel incelemelerde bir terim olarak kullanıldığı günlük dilin bir sözcüğü olmaktan çoktan çıktığı sonucuna ulaşılabilir. İkinci olası sonuç araştırmacıların doğuş kavramını hangi bağlama göre kullandıklarını açıklanmamış olmasındır Bu noktada eğer bağlam sorunu aşılmış olsaydı doğuş kavramının içeriği daha belirgin bir biçimde tartışılabilirdi. Böylece çözümlerler daha somut dayanaklara göre srdrlrd. Bu tartışmayı yapabilecek bir tanımlama ortamı yoktur. Oysa bilimsel çalışma öncelikle kullanılacak kavramların tanımlanmasıyla başlar. Tanımın bulunmayışı öneriyi de doğal olarak üretmeye yol açmaktadır. Doğuş kavramı için dört bağlam önerilebilir:

1. Biyolojik bağlam (yumurta/bebek)
2. Astronomik bağlam (güneş)
3. Teolojik bağlam (Adem)
4. Mitolojik bağlam (Anka)

Bu bağlamlara göre tanım retilabilir, model geliştirilebilir.

Kaynakça

- And Metin (2014), Türk Tiyatro Tarihi, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Belge Murat,(2009), Genesis: Büyük Ulkusal Anlatı Ve Türklerin Kökeni, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Balay Metin, (2008), Tiyatronun Doğuşu Üzerine Bir Model Önerisi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tiyatro Eleştirmenliği ve Dramaturji Bölümü Dergisi, Sayı: 12, s. 71-97.
- Daşcıoğlu Yılmaz, Okan Koç (2009), Batı Tarzı Türk Hikâyesinin Doğuşu ve Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Ana Temalar, Turkish Studies, Cilt: 4/1-I, s. 799-900.
- Engels Friedrich (1979), Doğanın Diyalektiği, (Çev. Arif Gelen), İstanbul, Sol Yayınları.
- Engels Friedrich (1990), Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni, Çev. Kenan Somer, İstanbul, Sol Yayınları.
- Nietzsche Friedrich, (2016), Tragedyanın Doğuşu, Çeviren: Mustafa Tüzel, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Johanson Lars, (2013), Rumi ve Türk Şiirinin Doğuşu, (Çev. Kudret Savaş), İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: IV, Sayı: 8, s. 243-254.
- Moretti Franco; (2006), Edebi Teoriye Soyut Modeller Grafikler, Haritalar, Ağaçlar, İstanbul, Agora Kitaplığı.
- Özön Mustafa Nihat, (1985), Türkçede Roman, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Say Ahmet, (2017), Operanın doğuşu,
<https://www.evrensel.net/yazi/79559/operanin-dogusu>, erişim: 20.03.2020.
- Tanpınar Ahmet Hamdi, (1979), 19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul, Çağlayan Kitabevi.
- Töre Enver (2009), Türk Tiyatrosunun Kaynakları, Turkish Studies, Cilt 4/I-II, s. 2181-2348
- Uslu Mehmet Fatih (2015), İstanbul'da Modern Tiyatronun Doğuşu ve Gelişimi, Büyük İstanbul Tarihi: Edebiyat, Kültür ve Sanat, İstanbul, İBB Kültür A.Ş. Yayınevi, s. 528-538.
- Yılmaz Durali, (1987), Türk Romanının Doğuşu ve Ahmet Mithat Efendi, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Doktora Programı Basılmamış Doktora Tez.
- Moretti Franco,(2006), Edebi Teoriye Soyut Modeller, (Çev. Ebru Kılıç, Nurçin İleri, Esin Düzel), İstanbul, Agora Kitaplığı.
- Sarıçam Seyyide, H. Kaan Müştak, (2015), Filogenetik Ağaçlandırma Metotları, Etlik Veteriner Mikrobiyoloji Dergisi, Cilt: 26, Sayı: 2, s. 58-64

SATIR ALTI KUR'AN TERCÜMELERİ ÜZERİNE

Salim KÜÇÜK*

ÖZET: *Türkler İslamla tanışıp önce küçük gruplar halinde daha sonra da topyekun bir şekilde bu dini kabul etmişlerdir. İslamla tanışan ve bu dini kabul eden Türkler İslam dininin kutsal kitabı olan Kur'an-ı Kerim'i Türkçeye çevirerek onu anlamaya çalışmışlardır. Bu çeviri faaliyetleri hem doğu hem batı Türkçesi sahasında birçok defa yapılmıştır. Bu çalışmada elde olan satır altı Kur'an tercümelerinin kadim Türk dili tarihi içerisindeki yeri ve önemine değinilmiş ve tercümele yapılırken kullanılan teknikler üzerinde durulmuştur.*

Anahtar Kelimeler: *Türkçe, Kur'an, Çeviri, Satır Altı*

Giriş

Bir toplumu ulus yapan bağların en güçlüsü olan dil, bireyleri ulusuna, yurduna, geçmişine, sıkı sıkıya bağlar, bireyi geçmişle gelecek arasındaki zincirin bir halkası durumuna getirir (Aksan 2009: 13). Bireyi yaşayışının ve yaşanmışlığının ayrılmaz bir bütünü haline getiren dil, kültürle bütünlük oluşturup bireye çeşitli öğretiler sunar. Bir grubun üyeleri tarafından paylaşılan alışkanlıklar, kabul edilen davranış, tutum ve değerler o grubun kültürüdür (Güvenç 1979: 104). Bir dilin söz varlığı, o dilin tarihine geniş ölçüde ışık tutmakta, yüzyıllar boyunca ortaya çıkan ses, biçim, söz dizimi ve anlam değişikliklerini yansıtmakta, hangi dillerin etkisiyle, ne türden değişimlerin gerçekleştiğini göstermektedir (Aksan 2018: 19). Dil ile kültür birbirinden ayrılmaz/ayrı düşünülemez bir birliktelik taşır. Dil, kültür sayesinde benliğini bulur ve yine kültüre hizmet eder.

* Prof. Dr., Ordu Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, sakucuk@hotmail.com

Taylor, "Kültür, bilgiyi, imanı, sanatı, ahlakı, örf ve adetleri, derin; mensubu olduğu cemiyetin bir üyesi olması dolayısıyla kazandığı alışkanlıklarını ve bütün diğer becerilerini ihtiva eden gayet girift bir bölümdür." der. İnsan toplulukları, kültür donanımları sayesinde tabiata karşı, fakat kendisi için yapay bir çevre yaratmış, bir yandan aslî (biyolojik) ihtiyaçlarını karşılamış, bir yandan da tabiatın zararlı kuvvetlerine karşı korunabilmiştir. Kültür faaliyetlerinin başlamasına yol açan sebepler, insanoğlunun "biyolojik, sosyolojik, psikolojik" ihtiyaçlarıdır. Fakat kültür faaliyetleri sadece bu ihtiyaçların karşılanmasını sağlamakla kalmaz, aynı zamanda bu işin düzenli bir şekilde gerçekleşmesi için gerekli ölçü ve kuralları da ortaya koyar (Güneş, 1999: 9).

Semantik bir değişim, anlamsal bir değişimdir; bir sözcüğün semantik değeri, o sözcüğün anlamıdır. Sonra sözcük sınırları aşarak terim her türlü göstergeye uygulanır. Armalar bilimindeki ya da denizci bayraklarındaki renklerin semantik işlevinden, bir davranışın, bir çılgınlığın, bildiri aktarmamızı, başkalarıyla bildirişmemizi sağlayan herhangi bir göstergenin semantik değerinden söz edilir. Kısacası, bir bildirişim göstergesinin anlamını, özellikle de sözcükleri ilgilendiren her şey semantik ya da anlamsaldır (Guiraud 1999: 16). Durgun anlambilimin içerisine giren sözcük, kavram, anlam, eşanlamlılık, eşadlılık ve çokanlamlılık çeviride farklı yapılar gösterir. Çeviri yoluyla gerçekleşen anlamsal ve biçimsel değişiklikler diller arasında eksikliklere, hatalara sebebiyet vermiştir.

İster tek tek dilleri ele alalım, isterse bütün dilleri ortak nitelikleriyle ve karşılaştırmalı olarak inceleme yolunu tutalım, dil her açıdan önem taşır; önümüze çok değişik sorunlar serer (Aksan 2015: 13). Türklerin İslam dinini kabul edişleri, toplu bir şekilde İslam dinine girmeleri ve dini kaynakların tercüme edilmesi beraberinde birçok sorunu da getirmiştir. Sadece dini eserlerde olmayan fakat diğer kaynaklara nazaran okunması nasıl anlaşıldığı/anlaşılması gerektiği konusunda daha fazla önem gösteren dini kaynakların tercüme teknikleri üzerinde çeşitli çalışmalar, araştırmalar yapılmıştır.

İslamiyet'in yayılmaya başladığı 7. yüzyılda Türkler doğuda Köktürk; batıda Hazar ve Bulgar devletleri ile temsil edilmekteydi. Hz. Peygamber'in ulakları, İslamiyet'in doğuşunu haber vermekle meşgulken, doğuda Köktürkler bölünmenin eşiğine gelmiş; buna mukabil, Çin egemenliğine girmişti. Batıda ise Avarlar İstanbul'u kuşatıyor, Hazarlar Sasaneleri baskı altına alıp Kafkas egemenliğini pekiştiriyordu. 7. ve 8. yüzyılda Arap coğrafyasındaki İslam fütuhatı, İran'daki Sasani iktidarının yerle bir olmasının ardından önce İran'a sonra Orta Asya steplerine ulaştı. Türkler, İslamiyet ile Arap ilderleyişi vesilesi ile tanıştı (Şimşek 2017: 69).

Türkler Emeviler zamanında bazı Türk ülkelerinin fethedilmesi ile İslam'la tanışmışlardır. Bu dönemde İslam'a geçiş az ve duraksamalı olmuştur. Abbasilerle birlikte Türkler İslam dinine yakınlaşmaya başlamışlardır (Üşenmez 2010: 10). İslam dininin yayılma

sahaları genişlerken, Türklerin yaşadığı bölgelere gelen Araplar ve Türkler arasında muhtelif zamanlarda etkileşimler yaşanmıştır. Taberi'den nakledilen rivayet esas alınacak olursa Türklerle Araplar arasındaki etkileşimler 630'lu yıllara tekabül etmektedir (Üşenmez 2010: 7).

Değişik toplumların eşyayı, eylemleri ve kavramları farklı kelimelerle adlandırmaları ve bunları kendilerine has ifade kalıpları içinde kullanmaları, farklı dillerin doğması ile sonuçlanmıştır. Kur'an-ı Kerim "O'nun delillerinden biri de gökleri ve yeri yaratması, dillerinizin, renklerinizin değişik olmasıdır." ayetiyle dillerin farklılığını, Allah'ın varlığının delillerinden biri olarak zikreder ve kendi dili olan Arapça dışındaki dilleri "yabancı dil" olarak niteler (Ünlü 2007: 12).

Diğer dünya dillerinde olduğu gibi Kur'an-ı Kerim'in dilinin başka bir dile bütün özellikleriyle aynen tercüme edilmesi de mümkün değildir. Zira Kur'an, yalnız manasıyla değil, kelimeleri yapan harflerin seçilişi, kelimelerin cümledeki dizilişi ve bu dizilişten doğan ahengiyle bütün olarak bir mucizedir. Motomot tercüme, aslın yerini tutan sözdür. Hiçbir tercüme, Kur'an'ın aslını tutmaz, Kur'an'ın bütün icaz yönlerini yansıtmaz. Çünkü Kur'an vahiydir (Ateş'ten Ünlü 2007: 11).

Türk dili tarihi içinde Türkçe Kur'an tercümeleri önemli bir yer tutar. Farklı coğrafyalarda ve çeşitli zamanlarda yapılan bu çevirilerin dil çalışmaları yönünden büyük önem taşıdığı kabul edilmektedir. İlk Kur'an tercümeleri başlıca iki kısma ayrılır: Satır-arası tercüme ve tefsirli tercüme (Topaloğlu, 2018: 5). Ahmet Bican Ercilasun, Kur'an'ın ilk tercümelelerinin Karahanlılar döneminde 'satır altı' tabir edilen bir tarzda yapıldığını belirterek, bu döneme ait olduğu tahmin edilen dört nüshadan söz eder ve bunları kısaca tanıtır (Ercilasun, 2011: 331). Janos Eckmann, Kur'an'ın Doğu Türkçesine Tercümeleri adlı makalesinde Doğu Türkçesiyle yazılmış altı tercümeden söz eder ve bunların tanıtımlarını yapar (Eckmann, 1973).

Kur'an Tercümeleri

Türkler, İslamiyet'i kabul ettikten sonra, bu dinin gereklerini öğrenmek için kutsal kitap Kur'an'ı tercüme ihtiyacı duymuşlardır. Bu sebeple daha Karahanlılar döneminde, Kur'an'ın Türkçeye tercümesi yapılmaya başlamıştır (Şimşek 2016: 153). Türkçede yapılan Kur'an Tercümeleri kendi içerisinde Doğu Türkçesi ve Batı Türkçesi altında gruplandırılabilir.

Doğu Türkçesiyle Yapılan Kur'an Tercümeleri;

1. Karahanlı Türkçesi Satır-Altı Kur'an Tercümesi Türk ve İslam Eserleri Müzesi No 73 (TİEM 73).
2. Anonim Kur'an Tefsiri.
3. Rylands Kur'an Tercümesi.
4. Harezmi Türkçesi Kur'an Tercümesi.
5. Özbekistan Nüshası.

Batı Türkçesiyle Yapılan Kur'an Tercümeleri;

1. Manisa Kur'an Tercümesi.
2. Bursa Kur'an Tercümesi (EAT dönemi ilk satır arası Kur'an Tercümesi).
3. Türk ve İslam Eserleri Müzesi No 40 (TİEM 40) (Ünlü 2012: 14).

Eldeki bilgilere göre *Kur'an-ı Kerim*, önce Farsçaya tercüme edilmiştir. Samanoğullarından Mansur b. Nuh (350-365/961-976) *Kur'an-ı Kerim*'in Farsçaya tercümesini resmen hükümet işi olarak ele almıştır. Aralarında Türk asıllı bilginlerin de bulunduğu Horasan ve Maverâünnehir âlimlerini toplayarak Kur'an'ın Farsçaya tercümesinin caiz olup olmadığı hususunda onlardan fetva aldıktan sonra, oluşturulan heyet *Kur'an-ı Kerim*'i, İbn Cerir et-Taberi'nin 40 cilt olan *Camîu'l-Beyan* adlı tefsirinin kısaltılmış şekliyle beraber Farsçaya çevirmiştir. Bu tercüme, Kur'an-ı Kerim'in zamanımıza ulaşan ilk tercümesi olup satır-altı bir nitelik taşımaktadır. Farsça kelimeler, Farsçanın söz dizimi kuralları dikkate alınmaksızın Arapça kelimelerin altına yazılmıştır. Bu ilk Farsça Kur'an tercümesi, Türkçe ilk Kur'an tercümesi için de aynı zamanda bir model olmuştur (Özkan 2010: 518-519).

Satır arası Kur'an tercümeleri Karahanlı Türkçesi döneminde başlamış Harezmi, Çağatay ve Eski Anadolu Türkçesi dönemlerinde de devam etmiştir.

Tercüme Tekniği

Hironymus'a göre temelde iki tür çeviri yöntemi vardır: 1. Kelimesi Kelimesine Çeviri, 2. Anlamın Çevirisi. Bunlardan birincisinde; çeviride metnin biçim unsurlarına elden geldiğince sadık kalmak, ikincisinde ise kaynak metin yapılarını mümkün olduğu kadar çeviri metin dilinin anlam, söz dizimi ve biçim özelliklerine uydurmak önemlidir. Kelime kelime çeviri yöntemiyle daha çok kutsal kitap metni yazılırken din dışı metinler için ise daha çok anlam çevirisinin uygun düşeceği belirtilir (Eker 2015: 41). Aksan'a göre (2009: 34-35) çeviri unsurlar kendi içerisinde tam çeviri, yarı çeviri, bağımsız çeviri ve anlam etkilenmesi olarak 4 şekilde karşımıza çıkar.

Çeviri başlı başına bir kavramlaştırma eylemi olmamakla birlikte her dil çeviride kendi kurallarını uygular ve dolaylı olarak kavramlaştırmaya başvurur. Türkçenin tarihine bakıldığında en çok çevirinin Türklerin İslamiyet'i kabul ettikten sonra Arapça ve Farsçadan yapıldığı görülür. Örneğin Arapça *beni adem* Türkçeye *adem oğlanları* olarak çevrilmiştir. Kur'an çevirilerinde bu türden birçok örneğe rastlanır. Ahmet Topaloğlu tarafından üzerinde çalışma yapılan 15.yy'da Muhammed bin Hamza tarafından yapılmış bir Satır-Arası Kur'an çevirisinde *yavuz yalan* "iftira", *aru avrat* "iffetli kadın", *esenleşmek* "selamlaşmak, hatır sormak" gibi birçok öge ile karşılaşılır (Aksan 2018: 47-48).

Erken devir Türkçe Kur'an tercümelerinde "satır-arası" çeviri yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemle Arapça kelimelerin her birisine Türkçe ve/veya Farsça karşılıkları verilmiştir. Her bir kelimeye Türkçe karşılık vermek Türkçe kelime türetmek ve ekleri işlek hâle getirmek iyi bir yöntem olmakla birlikte Türkçenin sentaks yapısına uygun olmayan bir yöntemdir ve Türkçenin söz dizimi Arapçadan dolayı olarak etkilenmiştir (Üşenmez 2010: 12; Özkan 2010: 555). Arapçanın söz dizimi üzerinde etkisi kendini başta veya ortada yer alan yüklemle gösterir. Bakara Sûresi'nden alınmış iki örnek: *Sıdılar anlarını Tengrinin destûrî birle* [76a]/5=B:251 (*Onları Tanrının izniyle bozguna uğrattılar*); *Takı ol kimerse üze kim toğrulmuş anıng üçün anlarınng rüzîsi takı anlarınng keyimi körklüglük birle* [68b]/4=B:233.

Satır-arası/altı adı verilen bu yöntem erken dönem ilk Kur'an tercümelerinde görülen çeviri tekniğidir. Mâverâünnehir bölgesinde yapıldığı varsayılan Kur'an tercümelerinde çevirilerde iki dillilik esas alınmıştır. Bir başka ifadeyle bu bölgede yapılmış Kur'an tercümelerinde Arapça kelimelere hem Türkçe hem de Farsça karşılıklar verilmiştir (Üşenmez 2011: 364). Eski Anadolu Türkçesi döneminde, Kur'an'ın bütününe yönelik tercüme çalışmaları XIV. yüzyılın sonlarında başlamıştır. Bu dönemde yapılan Kur'an tercüme çalışmaları üç şekilde karşımıza çıkmaktadır 1. Satır arası kelime kelime tercüme, 2. Tefsirli tercüme, 3. Tefsirler (Bayraktar 2019: 358). Kur'an'ın ilk tercüme çalışmaları Karahanlılar döneminde yapılmıştır. Bu eserler "satır- arası" tabir edilen tarzda yapılmış olan tercümelerdir. Arapça asıl metin daha iri harflerle üstte bulunur. Özgün metindeki her kelimenin, bazen de küçük kelime gruplarının altına daha küçük Arap harfleriyle tercümesi yazılır (Ercilasun 2011: 331). Kelime bolluğu bakımından, genellikle dini eserler, dikkate değer dil zenginliklerine sahiptirler. Geniş sinonimcilik sayesinde herhangi bir kelime, İslamî dil çerçevesi içerisinde, manaca eşit olan diğer bir kelime ile rahatça yer değiştirebilirdi. Genellikle tefsir, Kur'an, Fıkıh ve emsali dini eserlerin çevrilmesi ve izahları öteden beri lengüistik araştırmaların klasik temelini teşkil etmiştir. Eserin kutsiyetine en ufak bir hâle getirilmemesi için, metne gösterilen sadakat, çevrilen her bir kelimenin gerçek manasının meydana sürülmesine vesile teşkil etmekte idi (Hacıeminoğlu 2019: XIII).

Sonuç

Karahanlı ve Çağatay Türkçesi dönemlerinde meydana getirilen tercümelerde Arapça veya Farsça kavramların Türkçe kavramlara nispeten az kullanıldığı, bunun yerine kavramlaştırma yoluna gidilerek Türkçe kavramların daha çok tercih edildiği görülür. Eski Anadolu Türkçesi döneminde 14.ve 15. yüzyıllarda meydana getirilen satır arası Kur'an tercümelerinde halkın günlük konuşma diline de yerleşen ve Türkçe kökenli kelimeler gibi düşünülen ancak aslında Arapça ve Farsça kökenli olan kavramlar kendilerine bu tercümelerde daha fazla yer bulmuştur.

1. Satır altı Kur'an tercümelerinde Arapça kökenli *cennet, ekber, Allah* vb. pek çok sözcüğe Türkçe *uçmah, ulugrak, Tengri / İdi / Yaratğan* gibi karşılıklar verilirken yine Arapça kökenli *Nebiy / Resül, cennet, melek* vb. Arapça pek çok sözcüğün de *peygamber, bûstan, ferişte* gibi Farsça sözcükle karşılandığı görülür.

2. Satır Altı Kur'an Tercümeleleri metonomik yönden de birçok çalışmaya konu olmuştur (Kök, 2004, Kök, 2010, Küçük, 2019).

3. Türkçe-Arapça-Farsça olarak üç katmanda yapılan bu tercümeleler satır arası tekniğiyle yapıldığından cümle yapısında Arap sentaksının etkisi açıkça görülür. Söz dizimi ile ilgili olarak ise tercümelerde kelime grubu yapısında ağırlıklı olarak belirtili, belirtisiz isim tamlaması ve sıfat tamlaması yapılarına yer verilmiştir. Kullanımlarına bakıldığında Tercümelerde *iman getürmüş avrat, aru avratlar; oruç dutıcı erenler, saklayıcı erenler* gibi birçok sıfat tamlamasının kullanıldığı görülmekte ve dinî yönden erkek ve kadının özellikleri ortaya konulmaktadır.

4. Satır arası tercüme tekniğine dayalı tercümeler Arapçanın sentaksına uygun yapılar sergilemektedir. Deyim yapısındaki tercümelerde Arapça ve Farsça sözcüklerden sonra *kıl- bol, bir-, ay- ve tur-* yardımcı fiillerine yer verildiği görülmektedir. Tam ve yarı çevirilerde bu fiillere bağlı olarak tamlama ve deyim yapısında yapılar da bulunmaktadır. Söz konusu yardımcı fiillerin yanına gelen kelimeler Türkçe olduğunda tam çeviri, Arapça ve Farsça olduklarında ise yarı çeviri yapısı taşıdıkları görülür.

5. Tercümelerde +II, +IU isimden isim yapma eki ve olumsuz olan +sIz ve +sUz eklerinin kadın ve erkeğe özgü cinsiyet bildiren sözcüklerle birlikte sıfat tamlaması oluşturdukları görülür: *hünerli avratlar, erlü avrat, arususz erenler, ersüz avrat* vb.

6. +ICI, +UCU ekinin fiil köklerine gelerek cinsiyet belirtici söz öbekleri ile kullanıldıkları ve sıfat tamlaması oluşturdukları görülür: *arıcı avratlar, emzürücü avrat, ibâdet eyleyici avratlar* vb.

7. Sıfat-fiil eklerinin de sıfat tamlaması oluşturdukları görülür: *ogrı kılğan tişi* (hırsızlık yapan kadın), *talak birilmiş tişi* (boşanmış kadın) gibi.

8. Biyolojik, genetik anlamda kadın ve erkek olmak üzere iki cinsiyet vardır, bu bağlamda iki cinsiyeti ayıran ise onların üreme sistemleridir. Anatomi ve hormonal değişimlere göre birey cinsiyetlerden birine ait olur. Kadın ve erkeği tanımlamada önemli olan diğer bir faktör de kadın ve erkeğin değişik kültürlerdeki tanımlamalarıdır ki buna toplumsal cinsiyet (gender) denilmektedir (Akın ve Demirel 2003: 73). Örneğin Kur'an'da kadın *mer'at* (kadın, hanım, zevce, eş), *nisa* (kadın), *ünsa* (kadın), *zevce* (canlı varlıklardan eşleşen çiftlerden dişi olanı), *mü'mine* (Yüce Allah'a mutlak boyun eğen kadın), *muhsinat* (evlenmiş olan kadınlar) gibi pek çok sözcükle anılmıştır. Cinsiyet biyolojik olarak kadın ve erkeği ifade ederken toplumsal cinsiyet, toplumun bu kavramlara yüklediği anlamları içermektedir. Temelde cinsiyet (gender) *doğal cinsiyet* (natural gender), *dil bilgisel cinsiyet* (grammatical

gender), *sözlüksel cinsiyet* (lexical gender), *gizli cinsiyet* (covert gender) ve *çağrışımsal cinsiyet* (associative gender) olmak üzere kendi içerisinde 5 alt başlık altında incelenebilir. Türkçe Arapça gibi dilbilgisel cinsiyet kategorisine sahip olmadığından Satır Altı Kur'an Tercümelelerinde cinsiyete dayalı kavramlaştırmaların genellikle sözlüksel (lexical gender), anlamsal ve akrabalık adlarına dayalı olarak ele alındığı görülür. Örneğin *eren* (koca, zevç), *irkek* (erkek) *oğlan* (erkek çocuk, oğul), *ata* (baba), *er kardaş* (erkek kardeş); *avrat* (eş, zevce, kadın), *dişi* (kadın), *karavaş* (cariye); *ana* (anne), *kız kardaş* (kız kardeş), *atanuz kız karındaşları* (hala), *atan kız karındaşı kızları* (halanın kızları), *anamız kız karındaşları* (teyze), *avratlarımız anaları* (Karınızın annesi), *ögey kız* (üvey kız), *oğlanlarımız avratları* (gelinleriniz), *tayın kızları* (dayı kızları) vb. Tercümelerde geçen ve soyutluk bildiren huri, firişte, cadu, peri gibi kavramları ise cinsiyet yönünden örtülü olarak değerlendirmek gerekir.

Kaynakça

- Akın, Ayşe ve Simge Demirel (2003). "Toplumsal Cinsiyet Kavramı ve Sağlığa Etkileri", C.Ü. Tıp Fakültesi Dergisi, 25 (4), Ankara, ss.73-82.
- Aksan, Doğan (2009). Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim, TDK Yayınları, Ankara.
- Aksan, Doğan (2018). Türkçenin Sözcükleri, Bilgi Yayınevi, İstanbul.
- Bayraktar, Fatma Sibel (2019). Doğu ve Batı Türkçesi Kur'an Tercümelelerinde Esmâ'ül Hüsnâ'nın Türkçe Söylemleri, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Edirne.
- Eckmann, Janosh (1973). "Kur'an'ın Doğu Türkçesine Tercümeleleri", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, C.21, İstanbul, ss.15-24.
- Eker, Ümit (2015). Lehçe İçerik Aktarma Yöntemleri, Kesit Yayınları, İstanbul.
- Ercilasun Ahmet Bican (2011). Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Guiraud, Pierre (1999). Anlambilim, Matbaa 70, İstanbul.
- Güneş, Sezai (1999). Türk Dili Bilgisi, D.E.Ü. Rektörlük Matbaası, İzmir.
- Güvenç, Bozkurt (1979). İnsan ve Kültür, Remzi Kitapevi Yayınları, İstanbul.
- Haceminioğlu Necmettin (2019). Karahanlı Türkçesi Grameri, TDK Yayınları, Ankara.
- Kök, Abdullah (2004). "İlk Türkçe Kur'an Tercümelelerinde Metonimli Kullanımlar Üzerine" Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu, 4-7 Mayıs 2004, ss.1-2, Ankara.

Kök, Abdullah (2010). "XI. Yüzyılda Türk Dünyasında Haberleşme Metonimileri", Turkish Studies, International Periodical For the Languages Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 5/1, Winter, ss.1194-1209, Ankara.

Küçük, Salim (2019). "Doğu ve Batı Türkçesi Satır Altı Kur'an Tercümelerinde Kıyamet Günü Kavramı İçin Kullanılan Ad Aktarmaları", Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, 8/18, ss. 71-89.

Özkan, Mustafa (2010). Tarihten Günümüze Kur'an'a Yaklaşımlar, Eski Anadolu Türkçesi Döneminde Yapılmış Kur'an Tercümeleri", ss. 518-555, İstanbul.

Şimşek, Yaşar (2017). Eski Anadolu Türkçesi Satırarası Kur'an Tercümesi'nin (Topkapı Nüshası) Söz Varlığı Üzerine Notlar II, Türkbilig, ss. 69-70.

Topaloğlu, Ahmet (2018). XIV. Yüzyılın Ortalarında Yapılmış Satırarası Kur'an Tercümesi, C. I-II, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Ünlü, Suat (2007). Kur'an-ı Kerim'in Türkçe'ye Çevrilmesi Ve İlk Kur'an Tercümeleri, Dinî Araştırmalar, Ocak-Nisan, C.9, S.27, ss.9-56.

Ünlü, Suat (2012). Doğu ve Batı Türkçesi Kur'an Tercümeleri Sözlüğü, Eğitim Yayınevi, Konya.

Üşenmez, Emek (2010). Eski Kur'an Tercümelerinden Özbekistan Nüshası Üzerinde Dil İncelemesi (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük-Ekler Dizini), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul.

Üşenmez, Emek (2011). Eski Bir Kur'an Tercümesinin 15. Yüzyıla ait Bir Osmanlı Dönemi Kur'an Tercümesiyle Karşılaştırılması, İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi Kur'an ve Tefsir Akademisi Araştırmaları, 363-383, Ankara.

KENTLEŞMENİN TÜRK MİLLÎ KÜLTÜR HAYATINA ETKİLERİ

Fatih USLU*

ÖZET: *Bu çalışmada kentleşmenin Türk millî kültür hayatına etkileri üzerinde durulmuş, özellikle Türk toplumunun kimyasına doğrudan etki eden yaşamsal formlardan biri olan, ülkemizde son elli yılda “alel acele” bir şekilde oluşturulan kentleşme ve dönüştürülmeye çalışılan Türk toplumu ile ilgili nesnel bir değerlendirmeye ihtiyaç olduğu düşünülerek konuyla ilgili bazı önemli noktalara temas edilmeye çalışılmıştır.*

Anahtar Kelimeler: *Türk Kültür Hayatı, Kentleşme, Modernite*

Giriş

Toplum olarak dijital teknolojilerin yarıştığı, endüstriyel devrimlerin sona erip, toplumsal devrimlerin başladığı, yapay zekâ, sanal gerçeklik, artırılmış gerçeklik uygulamalarının hayata geçtiği hatta artırılmış insan modellemesi üzerinde çalışıldığı bir süreçten geçiyoruz. Süper güçlerin biyolojik silahlar başta olmak üzere her türlü siyasi, askeri ve ekonomik savaşlara kalkıştığı günümüzde Türk toplumunun kimyasına doğrudan etki eden yaşamsal formlardan birisi de ülkemizde son elli yılda “alel acele” bir şekilde oluşturulan kentleşme ve dönüştürülmeye çalışılan Türk toplumu ile ilgili nesnel bir değerlendirmeye ihtiyaç duyulmaktadır.

Kent Kavramının Kökeni ve Tarihsel Serüveni

Kent kavramının temeline incek olursak öncelikle mekânsal oluşumdan söz edebiliriz. Mekân, insanlar için ilk çağlardan günümüze çeşitli evrelerden geçerek var ola gelmiştir. Mekân ve barınma olgusunun temelinde insanların kendisini dış etmenlerden korumak, hava şartlarına karşı korunaklı bir yerde yaşayabilmek ve mahrem alan oluşturmak gibi kaygılar önemli bir yer tutmaktadır. Modernitenin bir çıktısı olarak karşımızda yer alan güvenli sitelerin en yalın hali yerleşikler için mağaralar, göçebe toplumlar içinse çadırlardır. İlk insandan 13. yüzyıla kadar uzanan çeşitli yaşam formlarından geçen toplumlar üzerinde çalışmalar yapan İbn Haldun, toplumları göçebe, yarı yerleşik ve yerleşik halk olmak üzere üç bölüme ayırmıştır. Yine İbn Haldun Kuzey Afrika’da yaşayan toplumları “Hadari ve Bedevi” olarak iki ana grupta değerlendirmiştir. Hadari keli-

* Doç. Dr. Akdeniz Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi, fatihuslu07@gmail.com

mesinin yerini daha sonraları medeni kelimesi almıştır. Medeni kelimesi Medineli yani şehirli anlamına gelmekte olup yine Türklerde ilk yerleşik unsurlar olan Uygur Türklerinden esinlenilerek yerleşik anlamında Uygur kelimesi de kullanılmıştır. “Hadari, Medeni ve Uygur” kelimeleri İslam coğrafyasında ve Türklerde yerleşik unsurlar için kullanılmıştır. Günümüzde bu kelimeler yerleşik unsurları ifade etmek yerine sosyo-kültürel gelişmişliği, entelektüel birikimi ifade eden sözcükler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Modernite ve Kent Olgusu

Batı merkezci bir okuma yapacak olursak ki biz ülke olarak yönümüzü son üç yüzyıldır batıya dönmüş, Kıta Avrupası'nın ve Amerika dâhil olmak üzere batı dünyasının başatlığında yürütülen tek merkezli dünya düzeninin bir parçası olmaya çalışıyoruz. Modernlik ya da gelişmişlik ölçümüz de hep batılı düşünceyle belirlenmiştir. Hâlbuki uzak Asya'da çekik gözlülerin (Çin, Japon, Kore vb) kurmuş oldukları yüksek bir teknoloji ve Hint, Türk vb. birçok milletin geliştirmiş oldukları yüksek kültürel zenginlik var. Buna rağmen bizim okumalarımız hep batılı bir okuma olmuş bu yüzden modernitenin oluşum sürecini de kentin gelişim sürecini de hep batılı bir okumayla yapmaktayız. Bu bağlamda modernitenin doğuşunu Amerika kıtasının keşfi olan 1492 yılından başlatabiliriz. Modernite, Rönesans ve reform hareketleriyle ivme kazanmış ve sanayi devrimiyle olgunlaşmıştır. Kentleşme, 19. yüzyılın sonlarında Amerika'da Chicago kentinde kurulan Chicago Okulu ile kavramsal ve kuramsal bir hüviyet kazanmıştır. Bu yüzden modernite ve kent arasında yoğun bir ilişki bulunmakta ve birbirlerini desteklemektedirler. Modernite, toplumların ekonomik, sosyolojik ve siyasi arenadaki gelişimlerini ifade ederken; modernlik, teknolojik ve görsel olarak değişiklikleri kapsamaktadır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde Avrupa'da ortaya çıkan toplumsal hareketler Fransız İhtilali de dâhil modernitenin oluşumuna çok önemli bir ivme kazandırmıştır. Türk toplumunda özellikle cumhuriyet sonrası süreci değerlendirdiğimizde çok hızlı bir kentleşmenin yaşandığına şahit oluyoruz. Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye nüfusunun %75'i köylerde, %25 kentlerde yaşarken 2018 yılı verilerine göre;(bütün şehir yasasının da etkisiyle) bu oran tam tersine dönmüş ve kent nüfusu %92'ye ulaşmış, köy nüfusu ise %8'e düşmüştür. Bu durum Türk toplumunu sadece yaşam biçimleri ve yerleşim alanları açısından etkilememiş toplumumuzu sosyo-kültürel değerler açısından büyük ölçüde etkilemiştir. Bu kentleşme sürecinin çok hızlı oluşumundan dolayı Türk toplumu “kentli” kültürünü içselleştirememiştir. Orta Asya steplerinde ve bin yıldır Anadolu'da oba kültürüyle yaşayan konargöçer Yörük Türkmenler için köy hayatına alışmak bile yüzlerce yıl almışken kent kültürünün o steril ve soğuk yüzü toplumumuzda hâlâ tam bir karşılık bulamamıştır. Türk toplumunun en önemli özelliklerinden biri olan yardımseverlik ve misafirperverlik duygularını büyük bir sekteye uğratan kent kültürü kar-

şısında hala kentlileşememiş köylüler ve çadır yaşamından yerleşik hayata geçmeye direnen Yörük Türkmenler asabiyetlerini koruyor ve modernitenin ışıltılı fakat bir o kadar da zehirli eksenini karşısında varlıklarını devam ettirebilme mücadelelerini sürdürüyor.

Kentlerimizdeki Yeni Yaşam Formları; Güvenlikli Siteler ve 1+1 Stüdyo Daireler

Kent okuması yaparken öncelikle kentin oluşum süreçleri iyi değerlendirilmeli ve masum bir oluşum öyküsü olup olmadığı iyi tahlil edilmelidir. Yine kent kültürünün oluşumunu 19. yüzyılın sonlarından başlatıp 2. Dünya Savaşı sonrasında Amerikan merkezli, bilinçli ve tasarlanarak oluşturulmuş bir kapitalist süreç olarak değerlendirmek de mümkündür. 2. Dünya Savaşı sonrası planlı olarak kurulan Dünya Bankası, IMF, Nato ve BM gibi kuruluşlar aracılığıyla tek bir güç tarafından dünya küreselleştirilmiştir de diyebiliriz. Bir bakıma teknolojik ve bilimsel gelişmeler diye küreselleşme ve kentleşme tarafımıza uygulanmıştır. Ülkemizde kentleşme çok iyi analiz yapılmadan çok aceleci bir şekilde gerçekleşmiştir. M. Öcal Oğuz, "Paldır Kültür Kentleşmeler" adlı kitabında gecekondular ve Apartmankondular adlı bir bölümle daire, apartman ve site eleştirisi yapmakta ve Türk toplumunun kentleşme sürecinin çok hızlı ve özensiz gerçekleştiğine değinmektedir. Özellikle toplumlara oluşturan en önemli değer olarak kabul edebileceğimiz milli kültürü inkıtaya uğratan bu aceleci kentleşme süreci toplumumuzda çok derin yaralar açmıştır. Oğuz'a göre "Apartman, Türk kültür hayatına, daha çok gayrimüslimlerin oturduğu Beyoğlu'nun, ideal bir yaşama merkezi haline geldiği modernleşme süreçlerinde girdi. Yalılar, konakları ve köşkleri yok pahasına elden çıkaran mirasyediler, Beyoğlu'nda kiraladıkları bir apartman dairesiyle modern yaşama koşulları. Bu dönem Türk insanında apartman, eskiden yeniye, gelenekselden moderne, toplumsaldan bireysele sonuç olarak çağa ve özgünlüğe koşuşun sembolü oldu." Oğuz, bu çalışmasında apartmanın doğuşunun Türk tipi bir davranış olmadığına altını çizmiş ve bu kitabında site hayatıyla ilgili de eleştirilerini arka arkaya sıralamıştır. Elbette kentin yaşam formları apartman ile sınırlı ve eleştiriler de sadece apartman ile ilgili değildir. Örneğin, Samet Ünlü, "Küreselleşen dünyada yeni kentsel kurgular" alt başlığında "1+1 stüdyo yaşamlar" adında iyi bir kent eleştirisi kitabı yazmış, özellikle üniversite yakınlarında oluşan ve Türk toplumunun aile yapısına bir dinamit gibi konan otel odaları gibi bir işlev gören stüdyo yaşamlara dikkat çekmiştir. Ama en derin eleştiri "Siteril hayatlar" adlı kitabıyla Köksal Alver yapmıştır. Alver, güvenlikli siteleri ele aldığı kitabında Konya ilinde yapmış olduğu nitel araştırmada yaklaşık kırk kişi ile derinlemesine mülakat yapmış ve yüz yüze görüştüğü kişilere kentin yeni yaşam formlarından güvenlikli sitelerin olumlu ve olumsuz yönlerini sormuştur. Çalışmada yaşamın idamesi için gerekli olan ve barınma amaçlı kullanılan ilkel evlerden günümüze sosyolojik bir değerlendirme yapılmış ve güvenlikli sitelerle il-

gili farklı bölümler oluşturulmuştur. Alver, güvenli siteleri mekânsal ayrışmaya bağlı olarak gerçekleşen toplumsal ayrışma perspektifinden ele almakta ve siteler aracılığıyla insanların kendini çevreye kapatarak var olma mücadelesi verdiğini savunmaktadır. Alver ayrıca insanların sitelerin etrafına örülen aşılmaz duvarlar, girişlere izin vermeyen kapılar, giriş çıkışları sürekli kontrol altında tutan güvenlik elemanları ve kamera sistemleri ile görece siteril bir hayat sürdürdüklerini anlatmaktadır. Gerek Oğuz gerek Ünlü gerekse Alver'e göre son yıllardaki kentlerde beliren güvenli siteleri Türk toplumunun değer yargularıyla örtüşmemekte ve bu yeni yaşam formları aracılığıyla toplumumuz milli ve manevi değerlerden uzaklaşmaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

Türk milli kültürünün en önemli ve en korunaklı kalesi olarak görülen aile ve ailenin şekillenmesini sağlayan yaşam formlarımız olan evlerimiz, toplumumuzun en duyarlı kılcal damarı olma zorunluluğuna sahiptir. Binlerce yıldır Türkistan coğrafyasında ve Anadolu'da çoğunlukla konargöçer yaşayan Türk toplumu bir çadır içerisinde ailece yaşamış ve acıyı da tatlıyı da o çadırın tek odalı yaşam formunda yaşamayı bilmiştir. Yeni evlenen çocuklar için bir ok atımı mesafeye yeni bir çadır daha kuran Türk Budunu obalar halinde yaşayarak yüksek medeniyetler kurmuştur. Yeniçağı ve Yakınçağı ıskalayan Oğuz Ata'nın çocukları ise kendi göbek bağıni kendisi kesemez ve sosyolojinin en önemli ögesi olan aile yapısına bile yapılan müdahalelere karşılık veremez hale gelmiştir. Modernite, küreselleşme ve kentleşme süreçlerinin aktörü Amerika ve Avrupa olunca yaşam formlarımızın planlanması da bir bakıma onlara bırakılmıştır. Türk toplumunun en önemli hasletlerinden olan komşuluk kültürüne hanel getiren güvenli siteleri ve toplumumuzun değerleriyle örtüşmeyen tüm yapılar acilen Türk milli kültürünün ve geleneksel aile yapımızın gerektirdiği forma dönüştürülmeli ve kentleşmenin getirmiş olduklarının götürmüş olduklarının gerisinde kalmaması için mimari ve şehircilik anlayışımızda millilik ön plana çıkarılmalıdır.

Kaynakça

- Alver, Köksal (2010). Siteril Hayatlar. İstanbul: Hece Yayınları
Oğuz, Öcal (2019). Paldır Kültür Kentleşmeler. Ankara: Geleneksel Yayıncılık
Ünlü, Samet (2014). 1+1 Stüdyo Yaşamlar & Küreselleşen Dünyada Yeni Kentsel Kurgular

TÜRKİYE TÜRKÇESİ NEREYE GİDİYOR?

Abdulkadir ÖZTÜRK*

ÖZET: *Kökleri milat öncesi asırlara dayanan Türk dilinin, bengü taşlarla birlikte M.S. 8. yüzyılda edebî bir dil olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu dönemden itibaren yazı dili olarak farklı coğrafyalarda çeşitlenerek gelişen Türk dili, 13 asırdır hem canlılığını korumakta hem de kitlesel kullanım alanını genişleterek devam etmektedir. Türk dilinin Anadolu sahasında filizlenen ve yayılma alanı dikkate alındığında günümüze dek en geniş sahada varlık gösteren kolu Türkiye Türkçesidir. Türkiye Türkçesi, 21. yüzyıl dünyasında Türkiye başta olmak üzere Avrupa, Asya, Afrika, Amerika ve Avustralya kıtalarında kullanım alanına sahiptir. Bu kullanım alanından hareketle Türkiye Türkçesi, Türkiye dışında ve Türkiye’de olmak üzere iki grupta ele alabilmekteyiz. Bu çalışmada, Türkiye Türkçesinin güncel durumu, göç hareketliliği temelinde değerlendirilecektir.*

Anahtar Kelimeler: *Türkiye Türkçesi, göç hareketliliği, güncel durum*

M.S. 8. yüzyılda edebî bir hüviyetle karşımıza çıkan Türk dili, elbette köklerini çok eski asırlara dayandırmaktadır. Milat öncesine bakıldığında bu delilleri görmek mümkündür; Sümercedeki Türkçe izleri, Asya ve Avrupa’da hüküm süren Hunların dili Türkçenin tarihini çok öncele- re götürmektedir. Bunun yanı sıra Köktürk yazısının gelişim süreci de bu gerçekliği desteklemektedir. Bengü taşlardaki metinlerden hareketle Kök- türkçenin söz varlığında soyut kavramların azımsanamayacak bir sıklık alanına sahip olması, kelimelerin çok anlamlı kullanımlarıyla kavramsal zenginliğini göstermesi ve eş anlamlılık düzeyinde ise leksik çeşitliliği barındırması da dikkate alındığında Türkçenin kadim bir dil olduğu daha iyi anlaşılmaktadır.

Türk dili, yüzyıllarca dünyanın çeşitli coğrafyalarında, farklı siyasî birlikler bünyesinde baskın ya da azınlık dil statüsünde Türklerin edebî, ilmî, dinî, sosyo-kültürel gibi yaşamlarının aktarıcısı ve taşıyıcısı temelinde sözlü ve yazılı anlaşma vasıtası olmuştur. Bu coğrafi, siyasî, dinî, kavmî ayrışmalar beraberinde Türk dilinin çeşitlenmesini ve zenginleşme- sini de kaçınılmaz kılmıştır. Türk dili bu süreçte çeşitlenerek zenginleşir- ken; Türk dünyasında “Ortak Dil” merkezinde kullanım alanından uzakla- şılarak anlaşılabilirlik düzeyini lehçeler arası yakınlık veya uzaklık temelinde belirler duruma gelmiştir. Kullanılan alfabeler, farklı farklı topluluk ya da

* Dr. Öğr. Üyesi, Ordu Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. akadirozturk@odu.edu.tr

milletlerle kurulan kültürel, siyasî ve dinî etkileşimler ki bu etkileşimler, dili alıntılama ve kopyalama gereksinimine de maruz bırakmıştır.

Bütün bu gelişmeler, yabancı dillerin etkisine rağmen baskın konumdaki Türk lehçelerini güçlendirirken; baskın diller arasında azınlık durumunda kalan bazı lehçeleri de yok olma tehlikesi ile baş başa bırakmıştır. Tehlike altında bulunmayan Türk lehçeleri ise her ne kadar bu sorunu yaşamamakla birlikte onların da kendi bünyelerinde çeşitli sorunlarla karşı karşıya kaldıkları da bir gerçekliktir. Bu yazıda, Oğuz Türkçesinin günümüzdeki en geniş kullanım ve yayılma alanına sahip temsilcisi olan Türkiye Türkçesinin güncel durumu göç hareketliliği temelinde değerlendirilecektir.

800 yıllık bir geçmişe sahip Türkiye Türkçesi (Özkan 2019: 179) günümüzde, Anadolu başta olmak üzere Kuzey Kıbrıs, Balkanlar ve Avrupa'da; bunun yanı sıra çeşitli nedenlerle Anadolu'dan Amerika, İngiltere, Japonya, Güney Kore, Avustralya, Lübnan, Libya gibi ülkelere yerleşen, göç eden topluluklar tarafından da kullanılmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin, Kosova Cumhuriyeti'nin ise Prizren, Priştine, Mamuşa gibi kentlerinde resmî dil olarak yaklaşık 84 milyon konuşur tarafından canlılığını korumaktadır.

Gerek Osmanlı Devleti döneminden bu yana Balkanlar'da varlığını devam ettiren gerekse Lozan Mübadelesine bağlı olarak Batı Trakya ve Kuzey Trakya'ya göç ettirilen Türklerin günümüzdeki nüfusu yaklaşık 500 bin civarında olup Balkan ülkelerinin kimi engelleyici tutum ve politikalarına karşın Türkiye Cumhuriyeti Devletinin desteği ve himayesiyle Türkçe, anadil eğitiminde ve konuşma dilinde Balkan Türkleri arasında kullanılmaya devam etmektedir. Yine Balkan ülkelerinden Makedonya ve Arnavutluk'ta yaşayan yaklaşık 150 bin Türk tarafından da Türkçe kendine bu bölgelerde de kullanım alanı bulmaktadır.

20. yüzyılın ikinci yarısında, iş gücü anlaşmalarına bağlı olarak Türkiye'den Avrupa'ya işçi göçleri gerçekleşmiştir. Bu göçler neticesinde günümüzde Almanya'da 3 milyonun üzerinde, İngiltere, Fransa, Avusturya, Hollanda, Belçika, İsviçre gibi ülkelerde ise 2 milyonun üzerinde olmak üzere Avrupa'da 6 milyona yakın Türk göçmenleri yaşamaktadır. Avrupa'nın yanı sıra ABD, Japonya, Avustralya gibi diğer ülkelerde de 1 milyona yakın Türk göçmenleri tarafından Türkçe, anadili olarak kullanılmaktadır. Bu verilerden hareketle Asya, Avrupa, Afrika, Amerika ve Avustralya kıtalarında olmak üzere yaklaşık 93 milyon civarında Türkiye Türkçesi konuşuru bulunmaktadır. Bu nüfus, Türkiye ve Türkiye dışında olmak üzere iki grupta verilecek olursa Türkiye Türkçesinin konuşur sayısının Türkiye dışında 9 milyon civarında olduğu görülmektedir.

Ayrıca 10. yüzyıldan itibaren Suriye ve Irak topraklarını kendilerine yurt tutan ve günümüzde Suriye Türkmenleri, Irak Türkmenleri olarak adlandırılan 5 milyonun üzerindeki Oğuz Türkü de anadili merkezli Türkçeyi hayatın her alanında kullanmaktadırlar. Suriye ve Irak Türkmen-

lerinin ağızları Anadolu ağızları ve Azerbaycan ağızları ile ortaklıklar taşımaktadır. Bunun yanı sıra Kıpçak Türkçesinin bu ağızlar üzerindeki etkisi de dikkat çekicidir. Suriye ve Irak Türkmen Türkçelerine, ortaklıklardan hareketle Türkiye Türkçesinin ya da Azerbaycan Türkçesinin ağızları altında yer verme tartışmaları dışında tutarak müstakil olarak Oğuz Türkçesinin kolları olarak değerlendirme eğilimindeyiz.

21. yüzyılın ilk çeyreğinin sonlarına yaklaştığımız bu dönemde; dünya genelinde siyasal, finansal, sosyal, kültürel gibi alanlarda bireylerin ya da toplulukların temel yaşamlarını doğrudan etkileyen politikalar, dillerin geleceğine de etki edebilmektedir. Bu etki karşısında dillerin, kimi sorunlarla baş başa kalması da kaçınılmaz olmaktadır. Türkiye dışında kullanılan Türkiye Türkçesinin başlıca sorunları arasında baskın diller arasında Türkçenin arka planda kalarak kullanım sıklığının azalması gelmektedir. Eğitim dilinin anadilde olmaması, seçmeli ders olarak anadil öğretiminin azalması ya da müfredattan kaldırılması, aile bireyleri arasında dahi anadil kullanım bilincinin zayıflaması, toplumsal alanlarda ve iş hayatında ikincil dilin zaruri kullanımı, genç kuşakların Türk kültüründen uzak ve kopuk yetiştirilmeleri gibi sebeplere bağlı olarak dil körelmesine doğru Türkçenin bir istikamette olduğu görülmektedir.

Türkiye dışında Türkiye Türkçesinin en yoğun kullanım sahasının bulunduğu ülke, Almanya'dır. Öyle ise Almanya'daki Türkçenin günümüzdeki durumuna bakılacak olursa diğer bölgelerdeki Türkçenin durumu da daha iyi anlaşılabilir.

1960'larda Almanya'ya giden birinci kuşak Türk göçmenler, dil ve kültür bağlamında dışı kapalı bir tutum sergilemişler ve bunun sonucu olarak da ana dillerini hatta çoğu ağız özelliklerini dahi korumuşlardır. Kültür ve dil çatışmasını en çok yaşayan kuşak ise ikinci kuşak olmuştur. Öyle ki aile ortamında Türkçe ve Türk kültürüyle yetişirken okul çağında yeni bir kültürle ve dille tanışmaya başlamışlardır. Aile içinde Türkçenin ve Türk kültürünün hâkimiyeti, okulda ise Almanca'nın ve Alman kültürünün baskısı ikinci kuşakta özellikle dil asimilasyonunun görülmeye başlanmasına neden olmuştur (Bekar, Öztürk 2018: 18).

Almanya'da özellikle üçüncü kuşakta Türkçenin kullanımında bir bozulma görülmektedir. Almanca ve Türkçenin karışımından meydana gelmiş, hayatın her alanında kullanılan ve *Almanya Türkçesi* olarak adlandırılan bir Türkçe türemiştir. Yukarıda bahsi geçen etkenlere bağlı olarak "Semilingualizm", "Sınırlı Dillilik" veya "Yarım Dillilik" olarak adlandırılan anadilin ve ikinci dilin yetersiz bilinmesi durumu ortaya çıkmıştır. Bu durum ise genç bireylerin her iki dilin de doğal kullanıcısı olmasına karşın her iki dildeki bilişsel yetersizliği neticesinde hem düşünme yeteneğini hem de zekâ gelişimini olumsuz etkilemektedir (Bekar 2013: 782-784). Üçüncü kuşağın, aile içinde öğrendiği Türkçeyi geliştirecek ortamı bulamaması ve ileriki yaşlarda kendisinde baskın dilin Almanca olması gibi nedenler Türkçenin kullanım pratikliğinin körelmesini hızlandırmak-

tadır (Bekar, Öztürk 2018: 19). Günümüz Almanya’ında Türkçe, canlılığını birinci ve ikinci kuşakta; kısmen de üçüncü kuşakta devam ettirmektedir. Ancak genç kuşaklarda dil körelmesinin ileri düzeylere ulaşması durumuna bağlı olarak 21. yüzyılın ikinci yarısında Türkçenin kullanımındaki düşüş, tehlikeli seviyelere ulaşabilecektir. Bu durum, Avrupa ve diğer kıta ülkelerinde de Türkçenin geleceğini yakından ilgilendiren önemli bir sorun olarak tespit edilmektedir.

Türkiye dışında Türkiye Türkçesinin karşı karşıya kaldığı başlıca sorun *dil körelmesi* olup dilin kullanım alanının zayıflaması ya da kaybolmasıyla sonuçlanabileceği de öngörülebilmektedir. Anadolu’daki Türkiye Türkçesinin ise yakın gelecekte karşılaşabileceği en temel sorunlardan birisi, bazı ağır bölgelerinin demografik yapısının değişmesiyle yani bölge ağzıyla konuşan yerel nüfusun yabancı diller etkisinde kalmasıdır. Küresel göçler, Türkiye ve Türkçeyi çok yönlü olarak etkileyen sorunlar arasında yer almaktadır. Türkiye, coğrafi konumu ve insanî değerlere yaklaşımı neticesinde göç yollarının kesişme adresi olmaktadır. 19. ve 20. yüzyıllarda Kafkasya’dan ve Balkanlar’dan, 21. yüzyılda ise Afrika, Orta Asya ve Orta-doğu coğrafyalarından mazlum insanlara Anadolu, ev ve yurt olmuştur.

Bu bağlamda dil kullanımını etkileyen unsurlardan birisi olarak toplumsal yaşamın temelini oluşturan sosyolojik yapı dikkat çekmektedir. Sosyolojik yapı ise nüfus düzeyi, göç hareketliliği, ekonomik düzey, eğitim seviyesi, kültürel unsurlar, inanç ve dinî ritüeller gibi denklemlerle şekillenmektedir. 2020 Türkiye’sine gelindiğinde 4 milyonun üzerinde; Suriye, Irak, İran, Afganistan ve Pakistan ülkelerinin vatandaşları, Türkiye’nin büyükşehirleri de başta olmak üzere pek çok şehirde farklı statülerle kalmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti, “mülteci”, “şartlı mülteci”, “ikincil koruma” ve “geçici koruma” statülerine yönelik 2013 yılında yapmış olduğu yasal düzenlemelerle ülke genelinde demografik yapıyı korumayı amaçlamaktadır. Körfez Savaşları sürecinde göç hareketliliğinden önemli ölçüde etkilenen ve tecrübe edinen Türkiye, 2011 yılından bu yana Suriye topraklarından Türkiye’ye göç eden 110 bin civarında Suriyelinin Türk vatandaşlığına alındığı yetkililerce açıklanmaktadır. Ancak 3.5 milyonun üzerindeki Suriyelinin ise kendi ülkelerine ya da üçüncü bir ülkeye göç etmesine kadar Türkiye’de kalmaya devam ettiği de bir gerçekliktir. Türkiye Cumhuriyeti Devletinin yeni göç hareketlerini engellemeye ve hâlihazırda Türkiye sınırları içindeki sığınmacı ve mültecilerin ülkelerine dönmelerine yönelik yürüttüğü siyasal müzakereler ve askerî harekâtlar da yadsınamaz. Çözüm arayışları ve buna bağlı olarak oluşacak sonuçlar yakın ve orta vadede belirginleşecektir.

Sığınmacı ve mülteci krizinin orta vadede nasıl sonuçlanacağını değerlendirmesi bir kenara bırakılıp anlık duruma göz atılacak ve nüfus dağılımı dikkate alınacak olunursa Kilis başta olmak üzere Gaziantep, Hatay, Şanlıurfa, Adana, Mersin, Mardin ve Osmaniye illerinde Suriyeli göçmenlerinin yoğun olarak yaşadığı tespit edilmektedir. Öyle ki yerel nüfusla

kıyaslandığında Kilis'te %80; Hatay, Gaziantep ve Şanlıurfa illerinde %20'ler; Adana, Mersin, Mardin ve Osmaniye illerinde ise %10'lar bandında göçmen nüfusundan söz etmek mümkündür.

Bu verilerden hareketle; önemli bir göçmen nüfus yoğunluğunun bu iller özelinde doğuracağı etkiler dikkatle takip edilmelidir. İstenilecek bir gelişme olmamakla birlikte yakın ve orta vadede bu krizin olumlu sonuçlanamaması neticesinde oluşacak temel sorunlardan birisinin de "dil sorunu" olabileceği göz ardı edilmemelidir. Özellikle bu iller kapsamında, bölge ağızlarının *bozulma*, *kirlenme* ve *yozlaşma* vb. süreçleri yaşayabilme olanağı meydana gelebilecektir.

Bilinmelidir ki; kültür taşıyıcılığının en etkin ögesi bölgesel ağızlardır. Ağız kullanımı, bölgede günlük yaşamın bir parçası olmakla birlikte o toplumun türkü, ninni, ağıt, mâni, fıkra, bilmece gibi folklorik belleklerinin dile dökülmesinde de temel referanstır. Asırlardır ağızlarda varlığını devam ettiren söz varlığının sosyo-kültürel birikimden kopması ya da kullanım alanının yok olmasıyla kültürel değişim süreci de yaşanabilecektir. Türk toplumunun bölgesel aidiyet duygusunun ne denli önemli olduğu, birlikte yaşam alanı tesis ettiği ve dayanışma kültürünü canlı tuttuğu göz ardı edilmemelidir. Birbiriyle doğrudan veya dolaylı olarak ilgili ve bağlantılı bu odaklar, süreç içinde kendini konumlandıracaktır.

Göç hareketliliği sonucu kalıcı ve yerleşik bir düzenin özellikle bahsi geçen bölgelerde tesis edilmesiyle sadece diller arası kimi etkileşimlerle geçiştirilebileceği düşünülmemelidir. Bu süreçte dikkate alınması gereken husus, Türkçenin yabancı dillerden alıntılama yoluyla özellikle leksik unsurları bünyesine alması olmamalıdır, öyle ki Türk dili asırlardır etkileşim dâhilinde olduğu pek çok dilden alıntılama yapmıştır. Burada önemli olan göç krizinin yarattığı demografik yapının ters yüz edilmesiyle bölgesel ağızların kaybolma tehlikesiyle karşı karşıya kalmasıdır.

Türkiye Türkçesi ağızlarının bu soruna bağlı olarak *bozulma*, *kirlenme* ya da *yozlaşma* süreçlerine uğramadan her bölgede canlılığını ve varlığını koruması, nesillerdir süregelen kültürel mirasın yarınlara taşınarak devam etmesi ve dil-devlet, dil-millet ilişkilerinin bekası için somut ve çözüm odaklı adımlar atmaktan geri durulmamalıdır. Bu bağlamda Türkiye Cumhuriyeti Devleti, göç krizine yönelik siyasî ve askerî alanlardaki planlamaya; kültürel korunma planlamasını da dâhil ederek orta ve uzun vadede ortaya çıkabilecek çok yönlü sorunların önünü kesebilecektir. Türkiye Türkçesinin ve bölgesel ağızlarının geleceği garanti altına alınmalı ve güçlenerek kendine yeni alanlar açmalıdır.

Değişen dünya düzeninde küresel ölçekte Türkiye Cumhuriyeti ile Türkiye Türkçesi, hızla yerini almalı ve öncelikle Türk dünyasında lider ülke konumuyla "Ortak Türkçe" ülküsünü hayata geçirmelidir. Bunun yanı sıra dünyanın çeşitli ülkelerinde yaşayan 21. yüzyıl nesli olan Türk gençleriyle kültürel bağları sıkı tutarak Türkiye Türkçesinin, o bölgelerde de canlılığını korumasına yönelik adımlar atılmalıdır. "Dünya dili Türkçe"

gerçeğine gidilen yolda öncelikle Türkiye Türkçesi merkezli “Ortak Türkçe”nin tesisi sağlanmalı ve bunun yanında yabancıların, Türkçe öğrenme isteğini artırmaya yönelik teşvik edici politikalara da kapı aralanmalıdır. Hem kullanım alanı sınırlarını genişletecek hem de dil sınırlarını ortadan kaldıracak Türkiye Türkçesi, coğrafyasının ötesinde güçlü bir devlet olma hamlelerinde Türkiye Cumhuriyeti’ne büyük katkılar sunacaktır.

Kaynakça

Bekar, B. (2013), “Almanya’da Türkler ve Türkçe”, Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, S. 8/9, s. 771-787.

Bekar, B.; Öztürk, A. (2018), “Avrupa’da Türkçe Derslerinin Dil Edinimine Katkısı (Almanya’da Üçüncü Kuşaklar Üzerine Bir İnceleme)”, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 8 (1), s. 17-27.

Özkan, N. (2019), Dünden Bugüne Türkiye Türkçesi, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul.

Resmi Gazete (2013), Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK), Sayı: 28615.

<https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/> (Erişim Tarihi: 16.03.2020).

<https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> (Erişim Tarihi: 16.03.2020).

TÜRKOLOJİ ve MÜZIKOLOJİ İLİŞKİSİ ÜZERİNE

Orhan BALDANE*

“Telli sazdır bunun adı
Ne ayet dinler ne kadı
Bunu çalan anlar kendi
Şeytan bunun neresinde?”
- Âşık Dertli

ÖZET: *Türkoloji araştırmalarında çalışmaların içeriğine göre Tarih, Coğrafya, Akustik, Felsefe, Psikoloji ve Sosyoloji gibi birbirinden farklı alanlardan faydalanmak mümkündür. Bu çerçevede ele alınacak alanlardan biri de Müzikolojidir. Bu çalışmada Türkoloji ve Müzikoloji alanları arasındaki bilimsel alışveriş üzerinde durulmuştur. Türkoloji çalışmalarında Müzikolojinin ortaya koymuş olduğu bilgilerden nasıl yararlandığı ve bunlardan başka neler yapılabileceği Türkçe, Türk Edebiyatı ve Türk Halk Bilimi özelinde ayrı ayrı başlıklar altında değerlendirilmiştir.*

Anahtar Kelimeler: *Türkoloji, Müzikoloji, Türkçe, Türk Edebiyatı, Türk Halk Bilimi*

Giriş

Hangi bilim dalına mensup olursa olsun çalışmalarında sadece kendi alanının bilgi ve birikiminden yararlanan bir araştırmacının kabul edilebilir sonuçlara ulaşması genel olarak çok zordur. Hatta bu tutum, doğru ya da yanlış olması fark etmeksizin herhangi bir sonuca ulaşmayı dahi engelleyebilir. Bu yüzden her araştırmacı, mensubu olduğu alanın yanı sıra o alanın kesişim noktalarındaki diğer alanlarla da ilgilenmek zorundadır.

* Arş. Gör., Pamukkale Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, obaldane@pau.edu.tr

Konuyu Türk Dili ve Edebiyatı çalışmaları yönünden ele almak gerekirse, bu alanın uzmanlarının Türk Tarihi hakkında da önemli seviyede bir bilgisinin olması beklenir. Hatta bazı uzmanlık alanlarında sadece Türk Tarihi bilgisi de yeterli olmayabilir. Mesela, Eski Türk Dili alanında çalışanlar Türk Tarihinin yanı sıra Çin Tarihi ile de ilgilenmek zorundadır. Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları alanında çalışan bir uzmanın da Rusya Tarihine dair en azından temel bilgilere sahip olması neredeyse zorunludur. Tarihle birlikte Coğrafya bilgisi de aynı derecede önem arz etmektedir. Özellikle dil ilişkilerinin açıklanabilmesinde Coğrafya bilgisinin önemli bir payı vardır. Bunun yanı sıra Türkçenin ses bilgisi üzerinde yoğunlaşan bir araştırmacının Akustik alanının tecrübelerinden de yararlanması gerekir. Türk Edebiyatı incelemeleri noktasında ise Felsefe, Psikoloji ve Sosyoloji gibi alanların önemli katkıları olmaktadır.

Bu çalışmada ise Türkoloji araştırmalarında bugüne kadar Müzikoloji alanından nasıl yararlandığı ve bundan sonra nasıl yararlanılabileceği hususunda bazı görüşler belirtilecektir. Müzik, duygu ve düşünceleri aktarmanın en eski ve etkili yollarından biri olmasının yanı sıra çağlar boyunca değişen ve gelişen yapısıyla her dönemde insanoğlunun hayatında önemli bir yere sahip olmuştur. Günlük yaşamın bu derece içinde olan bir olgunun insanoğlunun en önemli özelliklerinden biri olan dil kullanma becerisini ve bu becerisiyle ortaya koyduğu edebiyat eserlerini etkilemesi ise kaçınılmazdır.

Her bilim dalı gibi Müzikolojinin de birçok alt ve yan dalı mevcuttur. Bu çalışmanın odak noktası konuyla ilgili tasnifler olmadığı için bu husustaki çalışmalara değinilmeyecektir. Türkoloji çalışmalarına Müzikoloji alanının katkıları ise şu başlıklar altında değerlendirilebilir:

1. Müzik ve Türkçe Çalışmaları

Bütün bilim dalları gibi Müzikoloji de binlerce teknik terime sahiptir. Bu terimlerin müziğin alt dalları da göz önünde bulundurularak tercih edilecek bir sistem doğrultusunda tespit ve tanımlanması önemli bir iştir. Bu noktada sözlükçülük üzerine çalışan Türkçe araştırmacılarına işler düşmektedir. Türkçe araştırmacıları yazılı kaynakları tarayarak bugüne kadar tespit edilmiş terimleri ya da bizzat alan araştırması yoluyla tespit edilecek terimleri sözlük hâline getirebilirler. Böylece hem alan çalışanları için, hem de alan mensubu olmasa da konuyla ilgili kişiler için kılavuz kaynaklar oluşturulabilir. Bu çalışmalar Müzik ve Türkçe uzmanlarının ortaklığıyla yapıldığı takdirde ise özellikle tanımlama ve tasniflerde hata oranı en aza inecektir.

Bununla birlikte Müzikoloji alanının terimleri genel sözlüğün de üyeleri olduğu için her bir kelime etimoloji çalışmaları için birer adaydır. Osman Fikri Sertkaya'nın (1982) *Eski Türkçe'de Mûsikî Terimleri ve Mûsikî Âlet İsimleri* başlıklı çalışması bu konu için değerli bir örnektir.

Her dilin kendine has bir melodik yapısı olduğu söylenebilir. Bu melodik yapıyı yazı dilinden anlamak ise genellikle mümkün değildir. Ancak konuşma dili yazı dilinden farklı özelliklere sahiptir ve dillerin bu yapısını tespit edebilmek için önemlidir. Bunun tespitinde konuşma anında ortaya çıkan ve *parçalar üstü sesbirimler* olarak adlandırılan *vurgu, ton, ezgi, hız ve perde* gibi unsurların payı vardır (Eker 2016: 242-249). Bu unsurların tamamı Müzik alanıyla da ilgilidir. Bu yüzden konuşma diline dair yapılacak araştırmalarda Müzikoloji alanındaki araştırmacıların bu konularla ilgili ortaya koyduğu literatürden de yararlanmak gerekmektedir.

Ağız çalışmalarında da yine müzik bilgisinden faydalanmak mümkündür. Bölgelerden yapılan orijinal türkü derlemeleri genellikle bölge ağızlarını yansıtacak şekildedir. Bu türküler, ağız incelemeleri için zengin kaynaklardır. Üç farklı türküden üç farklı cümleyle bu konu somutlaştırılabilir:

a-Gar mı yağıpba Yarengüme'nin dağına?;

b-Sepetumun ipleri keseyi omuzimi;

c-Ayahların yan basir, yohsa sen serhoş musan?;

Üç farklı türküde geçen *yağıpba* (yağıyor), *keseyi* (kesiyor) ve *basir* (basıyor) kelimeleri ele alınacak olursa bu türkülerin farklı bölgelere ait olduğu sonucuna rahatlıkla varılabilir. Bununla birlikte, sırasıyla *Denizli, Rize ve Erzurum'a* ait olan bu türküler aracılığıyla şimdiki zaman çekiminin ağızlardaki görünümüyle ilgili de bir veri ortaya çıkmaktadır. Yani, nereden derlendiği belli olmayan bir türkü metniyle karşılaşıldığında içinde geçen kelime ya da eklerden hareketle bu türkünün hangi yöreye ait olduğu aşağı yukarı tespit edilebileceği gibi nereden tespit edildiği belli olan türkülerden yola çıkılarak da farklı ağızlar hakkında bilgi edinmek ve çıkarımlarda bulunmak mümkündür.

Ayrıca Arap harfli musiki mecmualarının Latin harfleriyle transkripsiyonlarının yapılıp müzik araştırmacılarının kullanımına sunulması hususunda da yine Türkçe uzmanlarına görevler düşmektedir. Bu tür Arap harfli metinler iki alanın uzmanları tarafından birlikte çalışıldığı takdirde teknik terimlerdeki hata payı da en aza inecektir.

2. Müzik ve Türk Edebiyatı Çalışmaları

Bazı şair ve yazarlar müziğe olan ilgilerini eserlerine fazlaca yansıtmışlardır. Örneğin Ahmet Hamdi Tanpınar, müzik bilgisini eserlerine ilmek ilmek işlemiş bir isimdir. Bu sebeple Tanpınar'ın eserlerini müzik bilgisi olmadan anlamak ve yorumlamak kolay değildir. Nesrin Tağızade Karaca'nın (2005) *Ahmet Hamdi Tanpınar ve Mûsikî* adlı çalışması, Tanpınar'ın bu yönünü detaylı şekilde ele alan kaynak bir eserdir. Tanpınar gibi

onun üstadı Yahya Kemal Beyatlı da müzikten fazlaca yararlanmış şairlerdendir. Yahya Kemal'in en büyük şansı ise birçok şiirinin Münir Nurettin Selçuk gibi bir müzik ustası tarafından ruhuna uygun bir şekilde bestelenmiş olmasıdır. Yahya Kemal'in hüznünlü bir atmosfere sahip olan *Rindlerin Akşamı* adlı şiirinin bestesiyle, coşkulu bir atmosfere sahip olan *Endülüs'te Raks* adlı şiirinin bestesi bu durum için iki güzel örnektir. Bu tür metinlerin incelemelerinde müzik bilgisinden yararlanmanın edebî eseri daha anlaşılır kılacağı ortadır.

Bununla birlikte özellikle roman ve hikâyelerde bahsi geçen müzik eserleri vardır. Bazen eserin duygu dünyasına hizmet edecek şekilde bu müzik eserlerinin kullanıldığı görülür. Örneğin Azerbaycan edebiyatının önemli kalemlerinden Anar Rızayev'in (2014) *Beş Mertebeli Evin Altıncı Mertebesi* adlı romanında *Senden Mene Yar Olmaz, Aman Ovçu, Penceyeden Daş Gelir, Girdim Yarın Bağçasına, Papirosun Yana Yana, Karagile, Laçın ve Küçelere Su Sepmişem* gibi Azerbaycan Türklerine ait halk mahnılarının bazılarının adlarını, bazılarının ise sözlerini görmek mümkündür. Ancak bu mahnı metinlerinden hiçbiri romanda sebepsiz yere bulunmamaktadır. Hepsinin kurgu içinde üstlenmiş olduğu bir görev vardır. Bu müzik eserlerini, sözlerini ve ezgilerini bilmek ilgili kesitleri daha anlaşılır bir hâle getirdiği gibi doğal olarak eserin bütününlüğünü anlaşılmasına da yardımcı olmaktadır.

Edebiyat ve Müzik ilişkisini konu edinen çalışmalara ilgili çeki bir örnek olarak Fazıl Gökçek'in (2012) çalışması gösterilebilir. Gökçek, bahsi geçen çalışmasında Abdülhak Şinasi Hisar'ın *Fahim Bey ve Biz* romanındaki tekrarlanan kalıp ifadelerin romanı adeta bir beste formuna yaklaştırdığını iddia etmekte ve bu iddiasını da teorik müzik bilgileriyle sağlamlaştırmaktadır.

Eski Türk Edebiyatı hususunda ise özellikle gazeller ön plana çıkmaktadır. Çünkü bilindiği üzere gazeller okunmak üzere yazılmış şiirlerdir. Bu noktada ise gazelhânların icralarını göz önünde bulundurmamak gerekir. Gazel icrasında *zemin, zaman, meyan* ve *karar* adı verilen dört bölüm mevcuttur. *Meyan* bölümü seslendirmedeki en güçlü bölümdür ve genellikle *beytü'l-gazel* kısmına denk gelmektedir (Yalçınkaya 2008: 151-153). Gazel incelemelerinde bu tür müzik icralarının da değerlendirilmesi varılacak sonuçları çeşitlendirecektir. Eski Türk Edebiyatı şairlerinin *şarkı* nazım şekliyle yazdıkları şiirlerin diğer şiirlerden farklılaşan yanları da yine müzik bilgisinden istifade edilerek açıklanabilir.

3- Müzik ve Türk Halk Bilimi Çalışmaları

Halk Bilimi, sınırları bakımından oldukça geniş bir alandır. Halkın edebiyat ürünleri, gelenekleri, görenekleri, dinî ritüelleri ve el sanatları gibi birçok olgu Halk Biliminin araştırma alanına girmektedir. Halk edebiyatı ürünlerinin önemli bir kısmı da müzik aleti eşliğinde veya müzik aleti olmasa da ezgiyle icra edilmektedir. Destan, halk hikâyesi, ağıt ve ninni

gibi ürünler bunlardan sadece bazılarıdır. Örneğin destancılar çoğunlukla icralarını bir müzik aletiyle gerçekleştirirler. Hangi müzik aletinin tercih edildiği ve bu müzik aletinin sahip olduğu teknik hususiyetler hakkında bilgi sahibi olmak destanın dünyasına girmek için de bir araçtır. Destancı ezgiler aracılığıyla bazen bir atın bozkırda dört nala koşturmasını, bazen bir kurtun ulumasını, bazen de fırtına gibi bir doğa olayını canlandırabilir. Bu gibi sebeplerden dolayı tercih edilen müzik aletleri ve destancının icra esnasında yararlandığı müzik teknikleri hakkında destan incelemelerinde bilgi verilmesi de oldukça önemlidir.

Türk Halk Bilimi ve Müzikoloji ilişkisine dinî ritüeller de önemli bir örnektir. Mesela, Alevî-Bektaşî çevrelerin bazı ritüellerinde kullanılan ve *ruzba*, *balta sazı* ve *dede sazı* gibi adlarla anılan müzik aletinin kayda değer bir işlevi vardır. Bu müzik aletinden bahsi geçen çevrelerde *telli Kuran* olarak söz edilmesi de müzik aletinin ritüellerdeki yerini ve önemini değerlendirebilmek bakımından önemlidir (Baldane 2018: 62). Sibirya coğrafyasındaki Türklerin Kamlık geleneğinde de benzer bir görevi kam davulu üstlenmektedir. Kam tarafından icra edilen ritüellerde kam davulu, kamın en önemli yardımcısıdır ve sembolik olarak birçok unsuru yapısında bulundurmaktadır (Solak Sağlam 2014: 68-70). Bu konudaki incelemelerde de yine Müzikoloji alanından istifade edilmelidir.

Bununla birlikte müzik aletlerinin kendisi de bizzat Halk Biliminin inceleme alanına girmektedir. Hem Türkiye’de, hem de Türk dünyasında kullanılan yüzlerce çeşit müzik aleti vardır. Genel bir tasnifle *telli*, *nefesli* ve *vurmalı* olarak üçe ayrılabilir olan bu müzik aletleri konusunda da farklı yönlerden çalışmalar yapılabilir.

Sonuç

Farklı alanların bilgi ve deneyimlerini aynı çalışma içinde değerlendirmek son yıllarda en çok tercih edilen araştırma yöntemlerinden biri olmuştur. Bu durum farklı alanlara ait bilgilerin kullanım şekline ve uygulanan metotlara göre ya *çok disiplinlilik*, ya da *disiplinlerarasılık* kapsamında değerlendirilebilir. Çoğu zaman bir araştırmacının iki farklı alana aynı derecede hâkim olması zor olduğu için bu tür konular çok yazarlı çalışmalarla da incelenebilmektedir. Türkoloji alanıyla Müzikoloji alanı da iki farklı uzmanlık alanıdır. Yukarıda bahsedilen çalışma örneklerinden bazılarında temel seviyede bir Müzikoloji bilgisine gerek olduğu için Türkologların kendileri bu araştırmaları rahatlıkla yapabilmektedir. Ancak bazı konuların Türkolog ve Müzikologlar tarafından birlikte çalışılması ortaya çıkacak sonuçların tutarlılığı ve teknik bilgilerin sağlamlığı bakımından önemlidir. Örneğin sözlükçülük çalışmaları ve Arap harfli metinlerin Latin alfabesine aktarılması, ortak mesailerin ürünleri olabilir. Elbette Türkoloji alanında Müzikoloji alanından yararlanılarak yapılan ve yapılabilecek çalışmalar yukarıda değinilenlerden ibaret değildir. Araştırmacıların bu hususa daha fazla eğilmeleriyle birlikte çalışmaların yöntemlerinde ve içeriğinde de zenginlikler olacağı ortadadır.

Kaynakça

Baldane, Orhan (2018) "Çalgıbilimde Ortak Terminoloji: Türkiye ve Azerbaycan'daki Telli Çalgı Adlarının Terimleşmesinde Öne Çıkan Dil Yapıları ve Faktörler", Yeni Türkiye, Yıl: 24, S. 101 (Türk Dili Özel Sayısı - III), ss. 58-63.

Eker, Süer (2016) Çağdaş Türk Dili, 10. baskı, Ankara: Grafiker Yayınları.

Gökçek, Fazıl (2012) "Fahim Bey ve Biz Romanında Tekrarlanan Kalıp İfadelerin İşlevleri", II. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumu (Dil ve Üslup İncelemeleri), C. 1, ss. 493-507.

Rızayev, Anar (2014) Beş Mertebeli Evin Altıncı Mertebesi, Bakü: Kanun Neşriyatı.

Sertkaya, Osman Fikri (1982) Eski Türkçe'de Mûsikî Terimleri ve Mûsikî Âlet İsimleri, İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Eski Türk Dili Anabilim Dalı, Doçentlik Tezi, İstanbul.

Solak Sağlam, Mehtap (2014) "Saha (Yakut) Kamlarının Kıyafet Adları ve Sembolize Ettiği Anlamlar", Siberian Studies, C. 2, S. 4, ss. 55-74.

Tağızade Karaca, Nesrin (2005) Ahmet Hamdi Tanpınar ve Mûsikî, Ankara: Hece Yayınları.

Yalçınkaya, Şerife (2008) "Gazelde Kırılma Beyitleri: Beytü'l-Gazeller", Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, C. 14, S. 1, ss. 149-162.

SANAT BÜSBÜTÜN TAKLİT MİDİR?

Metin SAVAŞ*

Sanat, doğanın taklit edilmesidir şeklinde genel-geçer bir yargı vardır. Oysaki bu yargı yanlış değil fakat eksiktir. Sanat hem taklittir hem de yeniden yaratımdır. Kır manzarasını sergileyen bir resme baktığımızda ressamın doğayı taklit ettiğini düşünebiliriz. Kır manzarası çalışmasında doğanın sanat yoluyla taklit edildiği izlenimi ağır basabilir. Fakat bir mimarî eseri temaşa ettiğimizde ise doğadaki varlıkların taklit edildiği izlenimi zayıflar. Elbette ki böylesi bir temaşada keyfe keder yorumlarda ve yargılarda bulunabiliriz. Meselâ bir mabedin kubbesinin gök-kubbeden esinlenilmiş olduğunu söyleyebiliriz. Bununla birlikte mimarî yapıtın doğadan bağımsız olduğunu ve hatta doğaya insan müdahalesi anlamına geldiğini de kolayca söyleyebiliriz. Çağımızın büyük şehirlerinin doğayla uyumsuzluğundan hep yakınıp durmaktayız zaten. Demek ki sanatın iki boyutu vardır; taklit ve yeniden yaratım! Yine de yeniden yaratım olgusu doğadan büsbütün bağımsız sayılamıyor.

Boris Suçkov gerçekçiliği ele aldığı kitabının başlangıcında bunu şöyle açıklıyor: “Sanatçı, yarı gerçek gibi görünen bir şeyi kafasında kurduğu zaman bile aslında gerçeklik dediğimiz bütünün bileşik parçalarını yeni bir biçimde düzenlemekten, yeniden ortaya koymaktan başka bir şey yapıyor.”

Yeniden yaratım niçin doğadan büsbütün bağımsız değildir? Bu sorunun en kestirme yanıtı şudur: İnsan muhayyilesi evrende var olmayan bir şeyi asla hayal edemez gibi görünmektedir. Suçkov aslında gerçeklik dediğimiz bütünün bileşik parçalarından söz ederken bunu kastediyor. Şöyle düşünelim; gövdesi at gövdesi ve başı insan başı olan bir fantastik yaratık düşleyebilir ve çizebiliriz. Ne var ki, gerçek hayatta böylesi bir yaratık bulunmadığı halde, bizler böyle bir yaratığı kurgularken gerçek doğada var olan at ve insan üzerinden yola çıkıyoruz. Yani gerçek dediğimiz bütü-

* Araştırmacı Yazar, metinsavas1901@gmail.com

nün iki parçasını, atı ve insanı birleştirerek bir yaratımda bulunmuş oluyoruz. Mitlerin türeyişi de zaten budur. Eski insanlar kâh kendi hayat deneyimlerinden kâh hayal güçlerinden ilhamla o mitik anlatıları üretmişlerdir. İnsanın hayal gücü kötü kalpli bir kralı çirkin veya ucube bir yaratık şekline büründürmeye müsaittir. Zalim bir hükümdarın başında yılanlar bulunabilir. Yılan kötülüğün timsali olarak o zalim hükümdarın başına insan hayaliyle iliştilmiştir. Atalarımız Oğuzlar da tıpkı böyle kendi düşmanlarını Tepegöz ve İt-Barak şeklinde tasavvur etmişlerdir. İt-Baraklar köpek kafalı barbar insanlar, daha doğru ifadeyle insanımsılardır, onların huyları ve karakterleri Oğuzların algısında köpeksidir. Tepegöz'ün tek gözlü olması da doğruluk karşısındaki inatçı körlüğünden ötürüdür. Kötü kişiler kendilerini hakikat karşısında körleştirenlerdir ya da gönül gözlerini kapatanlardır.

Gerçekçi sanat gibi yeni kavramları ve akımları bir yana koyarsak, sanatın kendisi zaten başlı başına hayaldir, ama dediğimiz gibi hayaller gerçeklerin metaforları gibidirler. Sanata metaforlar âlemi demememiz için hiçbir sebep yoktur. Yabanıllar diye adlandırılmış olan eski (ilkel) insanların sanatı mitlerdir. Mitlerle birlikte mağara çizimleri ve halı ile çanak çömlek süslemeleri de onların sanatıdır. Bunların hepsi iç içe geçmiştir. Giyimlerindeki süslerle mağara çizimleri onların mitolojik kavrayışlarını yansıtır. Bunların her biri semboliktir ve sembolik işlevlerinin yanı sıra mitoslarla sanatın ortak yönünün hayal gücü olduğu gayet barizdir. Gerçek hayatta göklerden yeraltına uzanan bir hayat ağacı yoktur fakat gerçek hayatta o hayat ağacının tahayyül edilmesine imkân veren pek çok ulu ağaç ve sayısız yalnız ağaç vardır. Şu hâlde hayat ağacı tasavvuru her boyutuyla uydurmadır yargısına varırsak haksızlık etmiş oluruz. Ateş kutsaldır, kutsal olduğu için de meselâ ateşe çöğdürmek uğursuzluktur. Niçin uğursuzluktur? Ateşe niçin kutsallık yüklendiği herkesçe malumdur. Ateş insanı soğukta donmaktan ve hastalanmaktan korur. Ateş yiyeceklerimizi pişirerek lezzet katar. Ateşin tanrılarca göklerden gönderildiği (yıldırım) inancı da kutsallık inancını pekiştirir. Ormanda veya bozkırda, tuğla evde ya da keçe çadırda ocak sönerse acımasız doğanın soğukları insanları kırıp geçirir. Ateş kültürüne biz modern insanlar hurafe gözüyle baksak bile eski çağlardaki atalarımızın o yaman tabiat içerisinde nasıl bocaladıklarını düşünürsek ateşi kutsallaştırmaları olgusunu anlayışla karşılamak durumunda kalırız. Evde yahut çadırda ocağı yakan daima kadındır. Toplumsal iş bölümü bunu gerektirmiştir. Evin erkekleri savaşmaya ya da avlanmaya gittiklerinde ocağı yakmak görevi kadına kalmıştır. İşte bu iş bölümü yoluyla kadın ve ateş arasında bir özdeşlik kurulmuştur. Ateşe çöğdürmek demek bir anlamda kadını işgal etmek gibidir. İşte olgulara bu şekilde yaklaştığımızda yabanıl insanların psikolojilerini de iyi kötü kavramış oluruz. Ateşin rengi aldır ve alev sözcüğünün buradan türediği muhakkaktır. Ve buradan da ateşin ölümcül yönünü temsil eden Alkarısı tasavvuruna ulaşabiliriz. Alkarısı diye bir şey yoktur ama insanların (burada loğusaların)

hastalandıklarında ateşlenmesi gerçeği vardır. Albastı dediğimizde ateş bastı demiş oluyoruz. Demek ki Alkarısı gibi bütün o hayallerin arkasında birtakım gerçeklikler yatmaktadır. İşte hem mitlerin hem de mitik ritüellerden türediği muhakkak olan sanat dallarının büsbütün muhayyel olduklarını söylememize imkân bulamıyoruz.

Hayal ile gerçeklik ilişkisini biraz daha açmayı deneyelim. Ahmet Bican Ercilasun destanları incelerken Oğuz Kağan karakterinin tek bir kişi olmadığını söyler ki artık çoğumuz bu fikirdeyiz zaten: “Oğuz Kağan, Oğuzname’nin en eski kahramanıdır; tarihteki tek bir kişiyi temsil etmez, en az iki mitolojik ve en az iki tarihî şahsiyet Oğuz Kağan’ın şahsında birleşmiştir.” en az iki tarihî şahsiyetten kastı Alp Er Tunga ile Mete Han’dır. Bu da bize Oğuzname’yi zaman içerisinde oluşturan muhtelif katmanlardan ikisinin Saka katmanı ile Hun katmanı olduğunu gösteriyor. Ercilasun bu savını Nihat Sami Banarlı’dan yaptığı alıntıyla da destekliyor: “Şu demek ki destanda Oğuz Kağan diye tanıtılan kahramanın, hakikatte, tek bir hükümdar değil, tarih boyunca, bütün Oğuz Türkleri’nin ve Oğuz Hanları’nın macerasını kendi adında ve kendi hikâyesinde toplayan bir sembol olması, onun, herhangi belirli bir Hakan olmasından daha kuvvetli ihtimaldir.”

Buradan nereye varacağım? Kurmaca dediğimiz anlatı karakterleri de esas itibarıyla toplama kişilerdir. Her ne kadar modern sanatta birey öne çıkıyorsa da anlatıcının (yazarın) anlatmayı yeğlediği birey dahi bir semboldür. Oğuz Kağan arketipi nasıl ki Türk hakanlarının bir sembolü ise, bireyi anlatan roman kurgularındaki ana karakterler de toplumun içindeki bireylerin sembolüdür. Suçkov buna tiplendirme diyor: “Bir yapının ana konusunu oluşturan şey, insan yaşamı ile toplum yaşamıdır; bunun için, kahramanın iç dünyası ve bizim kişiler dediğimiz, kahramanın bireysel özelliklerinin tümü, gerçekçi yazar tarafından, kahramanın kişisel alinyazısıyla nedensel bağıntısı içinde, çeşitli tipik koşullanmaların ürünü olarak araştırılıp ortaya konur. Kahramanın tipik kişileri, kendi bir ürünü olduğu çevrenin başlıca belirleyici yanlarını kendinde yoğunlaştırır ve bileştirir, çevreye özgü çizgiler, bu yolla, kendisinde ve kendi kişiselliği doğrultusunda bir açıklığa kavuşur.”

Suçkov her ne kadar burada gerçekçi yazarların yöntemlerine değiniyorsa da çağdaş yapıtlardaki anlatı bireylerinin toplumdaki koşullanmaların sembolik yansımaları oldukları gerçeği Oğuz Kağan arketipinin Oğuz toplumun macerasını kendinde toplamış sembolik bir kişi olması gerçeğiyle örtüşmektedir. Diyebiliriz ki gerçekçi anlatı kavramını yeni zamanlarla sınırlamamız tastamam doğru olmayacaktır. Tabii ki Dede Korkut Kitabı hikâyelerindeki olağanüstü kişiler ve olaylarla kıyasladığımızda şimdinin gerçekçilik akımı bir özgünlük kazanır. Yine de her kavram ve

her anlayış ve her akım biraz muğlâktır. Dede Korkut Kitabı hikâyelerindeki olayların gerçekçi ve hatta gerçek yönlerini dikkatli bir okur kolayca seçebiliyor. Örneğin, Dış Oğuz'un İç Oğuz'a isyan etmesi iç savaştır ki bunun toplumsal ve siyasi bir gerçeklik olduğunun hepimiz farkındayız. Bir de şöyle bakalım; efsanelerdeki büyüler ve büyücüler biz yirmi birinci yüzyıl insanlarına gerçekdışı görünür; oysaki biz yirmi birinci yüzyıl insanları rasyonel kafaya sahip bulunduğumuzu söylerken bile meselâ televizyon ekranları karşısında adeta büyüleniyoruz. Bu durumda günümüzden birkaç yüzyıl sonrasının insanları kalkar da yirmi birinci yüzyıldaki atalarımız televizyon denen büyücüye hurafecilik kafasıyla inanıyorlardı şeklinde tezler ortaya atarlarsa onların haksız olduklarını veya çok fazla abarttıklarını söyleyebilir miyiz? Ben bir konuşmamda bugünün mitlerinden birinin otomobil olduğunu iddia etmiştim. Arkaik insanları totemlere tapınmakla yargılayan biz modern insanlar otomobillerimize aşırı değer yükleyerek kutsal obje haline getirmiyor muyuz? Alev Alatlı bir romanında otomobiline kendi çocuklarından daha fazla değer veren babalardan söz ediyor. Otomobilimizi yıkıyor, siliyor, parlatıyor, bir bebekmiş gibi onun düzenli olarak bakımını yapıyor ve otomobilimize totemmiş gibi özen gösteriyoruz. Bütün bu örneklerden anlaşılıyor ki insanoğlu arkaik çağlardan modern zamanlara öyle pek de fazla değişmemiştir. Doğayı taklit etmek, kuşları gözlemleyerek uçağı üretmektir. Ama yine de kuş ile uçak arasındaki gözle görülür farklar nedeniyle uçak tam da doğanın taklidi değildir ve insanoğluna özgü bir yaratımdır. İşte sanat eseri de tıpkı böyle bir yaratımdır. Doğada uçağın benzerini buluruz, uçan hayvanları görürüz, fakat uçak doğadaki kuşların tam kopyası olmaktan çok uzaktır. Sanat, mitlerden ve ritüellerden doğmuştur, buna şüphe yoktur, ama biliyoruz ki mitler ve ritüeller de birer insan yaratımıdır. İnsanı doğadaki diğer bütün canlılardan ayıran da yaratımda bulunabilen tek canlı olmasıdır. Sebebi de insanın düşünebilmesidir. Ve insan sözcükler var diye düşünebilmektedir. Görsel olsun, yazılı olsun, bütün sanat dalları sözcükler üzerine inşa edilirler. Kavramlaştırma olmasaydı sanat da olmayacaktı.

Kaynakça

Ercilasun, Ahmet Bican (2019). Nehir Destan Oğuzname. İstanbul: Dergâh Yayınları

Suçkov, Boris (1982). Gerçekliğin Tarihi. İstanbul: Adam Yayıncılık

